

From the fall of Zardukku to the Rise of Deioeces; A Median Democracy

Sorena Firouzi ¹ , Muhammad Amin Sa'adat Mehr ² Bitasodaei ³

¹. Ph.D. Student, Archaeological Department, Faculty of Arts and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

E-mail: sorena.firouzi@gmail.com

². Ph.D. Student, Archaeological Department, Faculty of Arts and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

E-mail: Ma.saadatmehr@gmail.com

³. Associate Professor, Archaeological Department, Faculty of Literature and Human sciences, Islamic Azad University, Varamin, Iran.

(Corresponding author)* E-mail: bsodaiei@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>14 Jan 2022</i> Revised: <i>15 March 2022</i> Accepted: <i>12 November 2022</i> Published online: <i>25 March 2023</i></p> <p>Keywords: <i>Democracy</i> <i>Media</i> <i>Ecbatana</i> <i>Zardukku</i> <i>Deioeces.</i></p>	<p>One consequence of urbanization in ancient times was the emergence of complex states. However, the structure of ancient Iranian states has not been examined in detail compared to the Greek and Roman worlds. Most researchers believe that the political structure of ancient Iran was autocratic and hereditary. This theory can be challenged by carefully assessing the contents of documents and comparing them with archaeological data. The following article discusses the state of the governmental structure of the Median period in the 8th century BC. The purpose is to identify the governing structure of the subjects based on written sources, specifically during the time of the Medes. The chronology and their place of precedence and backwardness compared to what was implemented in Athens and Rome will also be examined. The research questions are based on the examination of the data of the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian period sources about the structure of the Median state and the evaluation of the possibility of the existence of democratic structures in some of the Median settlements or at least in two of them before the kingdom period.</p> <p>This research was conducted using the library method. Based on the study of written sources and analysis of documents, the research shows that in a period of eight years in the history of Media and also in the political structure of a part of the history of the Persians before the rise of the Achaemenid Empire, there were strong elements of the establishment of a democratic governance system.</p>

Cite this article: Firouzi, Sorena. Sa'adat Mehr, Muhammad Amin. Sodaiei, Bitasodaiei (2023). **From the fall of Zardukku to the Rise of Deioeces; A Median Democracy**, Iranian Civilization Research, 4(2) 133-160.

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/JIC.2023.3721>

English Extended Abstract

1. Introduction

Nowadays, the history of thought and movements related to the emergence of the perspective and implementation of democracy in Athens is introduced. In 510 BC, with the expulsion of Hippias, the last dictator of Athens, and the reforms carried out by Cleisthenes, a government based on democracy came to power in Athens. What Cleisthenes did was to change the internal composition of the tribes and eliminate aristocratic families' rule. In other words, by eliminating aristocratic rule, equality in rights and social respect was established among all Athenian citizens (who were only adult free men from the ten tribes of the Attica region). In Rome, just one year after the establishment of democracy in Athens, the despotic monarchical system was overthrown, and a structure called "republic" was established.

In 510 BC, the city of Athens achieved a republican system based on lottery. This modern system was further developed in 507 BC with the formation of three main institutions: 1) The assembly or "Ecclesia" (ἔκκλησία), which was composed of citizens of Athens. The number of citizens at that time was around thirty thousand, from which about six thousand would be selected by lot to enter the assembly. 2) The Council or "Boulē" (βουλή), which consisted of wise and respected individuals who were elected after a voting process. The membership of the council was limited to 500 people. 3) The "Courts" were responsible for the enforcement of laws passed in the assembly and were considered the executive arm of the assembly. Members of the courts were also selected through a general selection process from among the people. The monitoring of each institution's performance was clearly defined in this system. The council derived from the assembly monitored the laws passed by the assembly, and if approved, these laws were implemented by the executive courts.

Plato was critical and opposed to democracy in Athens, considering it a phenomenon leading to the "decline of the city-state." He believed that the Athenians' defeat against the Spartan army was not due to the Persian Empire's assistance but rather the result of moral corruption and leadership decay in Athens. Later, Aristotle, like his teacher, believed that democracy was only useful for improving the lives of the useless poor.

The Roman Republic was established in the year 509 BC, just one year after the developments in Athens. In this system, the "Senate" remained in the hands of the Patricians, as it had been during the monarchy period. However, during the Republic and from the year 494 BC onwards, the role of ordinary people became more prominent, and another legislative body called the "Comitia Tributa" was created. Of course, these structures were later abolished due to the conspiracies of Julius Caesar and Octavian, between the years 50-30 BC, and a new authoritarian regime returned to the Roman world. Alongside the Greek and Roman histories, there are also reports related to the history of the Medes and later the Persians, which indicate the existence of similar governmental structures to what later, happened in Athens and Rome. However, there hasn't been a deep and detailed analysis of their nature and content. For example, how the people of Ecbatana came together to form a society for discussion and debate on issues before the reign of Deioces, or how Otanes of Persia knew about such a governance structure before the establishment of the democratic system in Athens, even causing surprise to Herodotus himself. These are issues that have remained unanswered by merely reading myths and legends. Therefore, this article aims to analyze the data to reach historical explanations for such phenomena.

English Extended Abstract

2- Research Methodology

This research has been conducted using a descriptive-analytical method and a historiography approach, with information collected through library and documentary studies.

3-Discussion

According to an inscription from Šamši-Adad V (824-811 BCE) with the ID "A.0.103.1" (ii-32), which is related to the second half and in fact the late 9th century BC, a figure named *Ḫanaširuka* (*Ḫa-na-ši-ru-ka*), "from the land of Medes" (KUR.*ma-ta-a-a*), appears to have been involved in a significant battle with him during his third military campaign. In this event, as the Assyrian army approached, the Medes left their "cities" (URU.MEŠ-*šu-nu*) and abandoned them at the foot of a rugged mountain. The outcome of the war was heavy for the Median ruler; he lost his own cavalry and palace, "the royal city of Sagbita" (URU.*sag-bi-ta* URU MAN-*ti*), along with 1200 other cities under his control (1 LIM 2 ME URU.MEŠ-*šu*); settlements that were occupied, plundered and burned down. Since the Assyrian inscription does not mention the position of *Ḫanaširuka*, therefore, one cannot judge the nature of this person's position in society and the extent of the great Median Empire under his command.

The second Median figure mentioned in Assyrian inscriptions, who is mentioned not in royal inscriptions but in "Queries" by Esarhaddon (680-669 BC), is named *Mamitāršu* (^m*ma-mi-ti-ar-šu*). We have already mentioned him earlier, but this time we learn that his position has also been recorded, and thus we know that unlike *Ḫanaširuka*, this person was only a local ruler and only in control of a city (EN-URU *ša* LÚ.*ma-da-a-a*). An interesting point about this Median figure is that according to Esarhaddon, his court was capable of receiving letters and therefore there may have been writing in it.

Birisḫātri (^m*bi-ri-is-ḫa-at-ri*), mentioned earlier, is the third Median figure mentioned in Assyrian texts and we also know from his position and title of power, like *Mamitāršu*, that he was described as "man/king of the city of Medes" (LÚ.EN.URU *ša* *mad-a-a*) alongside him. In his fifth military campaign (665/664 BCE), Ashurbanipal addressed him as follows. The aforementioned Assyrian king wrote that *Birisḫātri* refused to accept his rule, resulting in a battle between the Assyrian and Median armies and their ally, the army of KUR.*sa-ḫi*, and the captivity of *Birisḫātri* and the occupation of the aforementioned two territories (75 cities in total).

In a well-known tablet called ABC 3, which deals with the fall of the city of Nineveh at the hands of the armies of Media and Babylonia, Nabopolassar refers to the Median king as "*u-ma-kiš-tar*" and with the title of "the king of Māndaforces" (*šarri umman-man-da*). This king is identified with Cyaxares and Astibaras in Greek reports, and *Uvaxshtra* in Darius the Great's inscription at Behistun.

The analysis of the non-Mesopotamian sources and their study along with the data documented in Mesopotamia inscriptions reveals the following about the content of the Median kings:

1. The near correspondence of the name and chronology of the mythical figure "*Ḫardukka*" or "*Zardukku*" or "*za-ar-du-ka-a*" or "*za-a-rdu-uk-ka*" with the reign of Artycas (738-708 BC), the ruler of the "*Ḫārziānu*" (URU.*ḫa-ar-zi-a-nu/i*) in Assyrian inscriptions (letter to the god Ashur and the Stele of Najafabad), which was attacked and plundered by Sargon II of Assyria (although the attack took place several years before 708 BC, around 714 BC), shows that the fourth figure in the mythical royal inscriptions has the potential for historical alignment after removing the story's fictional elements.

English Extended Abstract

The individual in question, was not a ruler of a large territorial domain but rather considered a city-state governor (LÚ.EN.URU), yet he was at the core of these events. Such discrepancies resulting from exaggeration in myths are common.

2. Data derived from Diodorus quoting Ctesias (quoting archives of the Achaemenid court) and the Achaemenid archives mentioning 8 kings do not contradict Herodotus' data (4 last kings) and what other texts have stated. Rather, they complement each other and are listed in harmony. Herodotus begins the story of the election of Deioces in Ecbatana without explaining why or how the people suddenly came to the conclusion that they should establish an assembly for discussion and debate, and then determine their future political direction through voting. However, according to what Diodorus wrote quoting Ctesias, who in turn quoted Achaemenid court archives, we understand that this culture existed during a period when at least some Median settlements, or at least the cities of Hārziānu and Ecbatana, had a democratic government-city structure (assembly-based) and this lasted from the end of the reign of Artycas in myths (possibly equal to Zardukku in history) in 708 BC until the emergence of Deioces in the Ecbatana (700/699 BC) and his expanding realm, the political culture allowed for calculable change. It was in such a context where ultimately the people of Ecbatana turned to choosing another leader in Deioces and reestablishing the monarchy system within its bounds.

3. What was held in the assembly of Ecbatana and also the period of government where a judge was in charge, likely intended to resemble later examples but with a similar structure such as the temporary government of representatives and judges in Greece known as "archons" and also the rule of judges among Jews during the Babylonian era (according to Eusebius' report in *Chronicle*). Furthermore, the timeframe of this government period in scattered Median city-states corresponds to the gap between the end of Artycas' monarchy in Ctesias' report (708 BC) and the ascension of Deioces in Herodotus' report (700 BC) for about 8 years. In other words, between the end of Artycas' monarchy based on Eusebius' information and the rise of Deioces, there is an interesting 8-year gap that corresponds accurately with the conditions reported prior to the recent selection of a new king, creating its temporal position.

4. Based on the overlapping dating between Deioces' judgeship and his reign (prior to 700 BC until 648 BC) and the periods of Arbianes' (708-686BC) and Artaeus' (687-647BC) rule on one hand, and the precise correspondence of their respective reigns, government periods, and actions among the last three Median kings (Phraortes, Cyaxares, and Astyages) in Herodotus' list, and the last three (Artynes, Astibaras, and Aspandas) in Ctesias' list (according to Diodorus' account) on the other hand, it seems that Arbianes was the title or real name of Deioces before he became king and during his judgeship, following the non-monarchical model of city-states. Artaeus, on the other hand, was the name or title of the same person after being elected king by the assembly of Ecbatana. This shows that there is no conflict between the two reports.

4- Conclusion

In the current article, based on a consistent chronology with historical documents and written sources from the Media region, a non-monarchical period in the history of Media territories before the emergence of a widespread monarchy system is demonstrated, dated to the last decade of the 8th century BC. During this period, after the collapse of local rulers' power and the relative weakness of Media settlements and cities (some of which are mentioned in inscriptions such as Sargon II's), at least two cities, Hārziānu and Ecbatana, established a short-lived system of council and community-based governance. Eventually, within this structure and in one of these settlements,

English Extended Abstract

Ecbatana, Deioces was chosen as king, ending the previous system. Moreover, the components of this assembly-based system made significant changes to the political structure of the later Persian Empire a century later, separating the legislative and judicial branches from the power of the king. However, with the rise of Cyrus the Great, the full authority of monarchy returned to its previous state.

پژوهشنامه تمدن ایرانی

شماره الکترونیکی: ۲۸۲۱-۰۸۶۷

از سقوط زردوگو تا برآمدن دیوکس؛ یک دموکراسی مادی

سورنا فیروزی^۱، محمدامین سعادت‌مهر^۲، بیتا سودایی^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. Sorena.firouzi@gmail.com

^۲ دانشجوی دکتری، گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. Ma.saadatmeh@gmail.com

^۳ دانشیار، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران. bsodaei@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۱۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۷</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>دموکراسی، ماد، هگمتانه، آرتوکاس، زردوگو، دیوکس.</p>	<p>یکی از پیامدهای گسترش شهرنشینی در دوران باستان پیدایش دولت و حکومت‌های پیچیده است. مطالعات مرتبط با ساختار حکومتی در ایران باستان، برخلاف حوزه فرهنگی یونان و روم با جزئی‌نگری بررسی نشده است و بیشتر پژوهشگران معتقدند حکومت‌های ایران باستان استبدادی و موروثی بوده است، اما با ارزیابی دقیق محتوای تعدادی از اسناد و مقایسه آن با داده‌های باستان‌شناسی می‌توان این نظریه را به چالش کشید. هدف از این پژوهش شناسایی ساختار حکومتی مادها بر اساس منابع مکتوب است. در این پژوهش بر اساس منابع مکتوب به ساختار حکومتی در زمان مادها، گاه‌نگاری و جایگاه تقدم و تاخر آنها نسبت به آن چه در آتن و رم پیاده سازی شد، می‌پردازد. سوالات پژوهش بر اساس بررسی داده‌های منابع دوره آشور نو و نوبابلی درباره ساختار حکومت مادی‌ها و ارزیابی امکان وجود ساختارهایی دموکراتیک در برخی از سکونت‌گاه‌های مادی یا دست کم در دو مورد از آنها پیش از دوره پادشاهی طرح شده اند. این پژوهش توصیفی-تحلیلی با روش کتابخانه انجام شده است. نتایج پژوهش بر اساس مطالعه منابع مکتوب و بر مبنای تحلیل مستندات نشان می‌دهد که در دوره‌ای هشت ساله از تاریخ ماد و همچنین در ساختار حکومتی بخشی از تاریخ پارسیان پیش از برآمدن امپراطوری هخامنشی، مولفه‌هایی قوی از برقراری سامانه حاکمیت دموکراتیک به هر دو صورت جمهوریّت دولت-شهری و نظام پادشاهی که حاوی یک قوه قانون‌گذاری مجزا از شاه بوده، وجود داشته است. این که میراث فرهنگی و فکری این دوره‌ها در چند دهه بعد، موجب پیدایش ساختار دموکراتیک در حاکمیت آتن و ظهور جمهوری در شهر رم شد، نتیجه‌ای است پژوهش پیش رو آن را ارائه می‌دهد.</p>
<p>استناد: فیروزی، سورنا؛ سعادت‌مهر، محمدامین. سودایی، بیتا (۱۴۰۱). از سقوط زردوگو تا برآمدن دیوکس؛ یک دموکراسی مادی، پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۴ (۲)، ۱۶۰-۱۳۳.</p>	
<p>ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. © نویسندگان.</p>	
<p>DOI: http://doi.org/10.22103/JIC.2023.3721</p>	
<p></p>	

۱. مقدمه

امروزه پیشینه اندیشه و جنبش‌های مرتبط با جاری شدن نگرش و اجرای حاکمیت با دموکراسی در آتن معرفی می‌شود. در سال ۵۱۰ پ.م. با بیرون رانده شدن هیپپاس (Hippias)، آخرین دیکتاتور آتن از این شهر و اصلاحات صورت گرفته به دست کلئیسثنس (Cleisthenes)، در شهر آتن حکومتی بر اساس دموکراسی بر سرکار آمد. آنچه کلئیسثنس انجام داد، تغییر ترکیب درونی قبایل و از بین بردن سروری خانواده‌های اشرافی بود. به عبارتی دیگر، با از میان بردن حکومت خان‌سالاری، میان تمامی شهروندان آتن (که تنها مردان آزاد بالغ برآمده از ده قبیله ایتا‌کا به شمار می‌آمدند) برابری حقوق و احترام اجتماعی را بنیان نهاد. در شهر رم نیز درست یک سال پس از برقراری دموکراسی در آتن، نظام سلطنتی استبدادی سرنگون و ساختاری با عنوان «جمهوری» برپا شد (ناردو، ۱۳۸۳: ۳۲-۳۰).

شهر آتن در سال ۵۱۰ پ.م. به نظام جمهوری مبتنی بر قرعه‌کشی دست یافت. این سامانه نوین اندکی بعد و در سال ۵۰۷ پ.م.، ساختارهای خود را تشکیل داد که عبارتند از: (۱) رایزنگاه (= شورا) «Ecclesia» (Ἐκκλησία) که از شهروندان آتن تشکیل می‌شد. شمار شهروندان آن روزگار آتن چیزی نزدیک به سی‌هزار نفر بود که از این میان، حدود شش‌هزار نفر به قید قرعه، درون رایزنگاه وارد می‌شدند. (۲) نشستگاه (= مجلس) «Boulē» (βουλή) که در آن، شماری از خردمندان و ریش‌سفیدان پس از رای‌گیری، وارد آن می‌شدند. تعداد اعضا نشستگاه آتن، ۵۰۰ نفر بوده است. (۳) دربار/ دادگاه‌ها یا «Court» که بازوهای اجرایی قوانین تصویب شده در رایزنگاه به شمار می‌آمدند و اعضا آن نیز، از راه گزینش همگانی و از میان مردم، منتخب می‌شدند. در این سامانه، چگونگی نظارت بر اعمال هر یک از بخش‌ها نیز مشخص شده بود. نشستگاه برآمده از رایزنگاه، بر قوانین تصویب شده رایزنگاه نظارت می‌کرد و در صورت تایید، این قوانین وارد دربارهای اجرایی می‌شدند (Aristophanes, *Acharnians*: 17-22; Aristophanes, *Ecclesiazusae*: 378-379; and Hignett, 1962: 237-241). در این میان، افلاطون منتقد و مخالف دموکراسی در آتن بود و آن را پدیده‌ای برای «زوال دولت-شهر» می‌دانست. او علت شکست آتنی‌ها در برابر سپاه اسپارتی را نه در کمک‌های امپراطوری هخامنشی، بلکه در نتیجه فساد اخلاقی و زوال رهبری آتن می‌دانست. در ادامه ارسطو نیز همچون استاد خود، دموکراسی را تنها برای بهبود چگونگی زندگی تهی‌دستان سودمند می‌پنداشت. البته ارسطو به نفوذ مردم در برخی امور چون قانون‌گذاری اعتقاد داشت (سورن‌سن، ۱۳۸۳: ۵).

جمهوری شهر رم درست یک سال پس از تحولات شهر آتن و در سال ۵۰۹ پ.م. برپا شد. در این سامانه، نشستگاه «سنا» (Senate) همانند دوره پادشاهی پیشین، همچنان در دست اشراف یا پاترسین‌ها (Patricians) بود، اما در دوره جمهوری و از سال ۴۹۴ پ.م. به بعد، نقش مردم عادی پررنگ‌تر و در نتیجه مجلس قانون‌گذار دیگری با نام «نشستگاه عوام» ایجاد شد (سورن‌سن، ۱۳۸۳: ۳۵) که البته این ساختارها بعدها و به دنبال توطئه‌های یولیوس سزار و سپس اکتاویوس، در حد فاصل سال‌های ۵۰ تا ۳۰ پ.م.، از میان رفت و نظام استبدادی دگر بار به جهان رومی بازگشت.

در کنار تاریخچه یونانی-رومی یادشده، در میان گزارش‌های مرتبط با بخشی از تاریخ مادها و سپس پارسیان، اطلاعاتی دیده می‌شود که در آن‌ها از وجود ساختارهای حکومتی مشابهی با آن چه بعدها در آتن و رم رخ داد، گزارش شده است، اما درباره ماهیت و محتوای آنها تحلیل‌های ژرف و مفصلی انجام نشده است. این که مردمان هگمتانه پیش از شاه شدن دیوکس طبق روایت هرودوت، چگونه به ساختار تشکیل یک انجمن جهت گرد هم آمدن و بحث بر سر مسائل دست یافته بودند (Herodotus, I: 96-98) یا این که چگونه اوتان‌پارسی، پیش از برپایی نظام دموکراتیک آتن، می‌توانست از چنین ساختار حاکمیتی به طور دقیق آگاه باشد، به طوری که حتی موجب شگفتی هرودوت نیز شده بود (Herodotus, I: 80)، موضوع‌هایی هستند که با صرف افسانه‌ای خواندن ماجرا، بی‌پاسخ مانده اند. از این رو، مقاله پیش رو در پی تحلیل داده‌ها برای دستیابی به این چرایی‌های تاریخی است.

۱-۱- بیان مساله

پژوهش حاضر با در نظر گرفتن محتوای برخی از متون چون گزارش دیودور از ساختار غیر شاهی مادی‌ها پیش از برآمدن سلطنت دیوکس و ارزیابی تاریخچه پیدایی دموکراسی در غرب، در پی پاسخ پرسش‌های زیر است:

۱- براساس منابع آشوری و بابلی چگونه می‌توان به ساختار حکومت مادی‌ها پی برد؟

۲- بر پایه محتوای متون یونانی‌زبان، ساختار حاکمیتی حکومت مادی‌ها پیش از سده هفتم پیش از میلاد چگونه قابل ارزیابی است؟

۱-۲ پیشینه پژوهش

درباره سرزمین ماد و جغرافیای زاگرس مرکزی پژوهش‌های فراوانی انجام شده که البته عمده این مطالعات متمرکز بر جایابی سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی این گستره بوده است. این که محدوده مورد پژوهش، یعنی زاگرس مرکزی و حدود دقیق ماد در چه مختصاتی قرار داشته است، محتوای پژوهش‌های مهمی نمونه‌های مهم زیر بوده است:

ایمانپور (۱۳۸۲)؛ ایمانپور و علیزاده (۱۳۹۲)؛ کاویانیپویا (۱۳۹۴)؛ سعیدیان و فیروزمندی شیره‌جین (۱۳۹۵)؛ سعیدیان (۱۳۹۷)؛ فیروزی و همکاران (۱۴۰۰)؛ Bigland (1811); Billerbeck, (1898); Streck, (1898; 1899 & 1900); Thureau-Dangin (1912); Herzfeld (1938 & 1968); Minorsky (1957); Parpola (1970); Levine (1972; 1973; 1974 & 1977); Reade (1976; 1978; 1979 & 1995) Diakonoff & Kashkai (1979); Brown (1979; 1986 & 1997); Salvini (1982; 1983 & 1984); Russell (1984); Postgate (1984); Aratyunyan (1985); Zimansky (1985 & 1990); Diakonoff (1985 & 1991); Muscarella (1986); Hannon (1986); Liverani (1992); Vera Chamaza (1994); Millard (1994); Fuchs (1994; 1998; 2007 & 2017); Lanfranchi (1990; 1995 & 2003); Pongratz-Leisten (1997); Horowitz (1998); Medvedskaya (1999; 2000 & 2002); Parpola, & Porter (2001); Zadok (2002); Radner (2003a; 2013; 2016 & 2017); Galter (2014); Maniori (2014), Tourovets (2015); Bagg (2020); TAVO and RIA 3; 4; 8; 9; 11; 14 & 15

درباره تاریخ و باستان‌شناسی شرق دجله، زاگرس مرکزی در هزاره اول و دوره ماد نیز پژوهش‌های مهمی انجام شده است که از میان آن‌های می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

دیاکونوف (ترجمه ۱۳۴۵)؛ علی‌یف (ترجمه ۱۳۸۸)؛ ملازاده و طاهری دهکردی (۱۳۹۰؛ ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴)؛ ملازاده (۱۳۹۳)؛ جلیلیان و حیدرزاده (۱۳۹۶)؛ جلیلیان (۱۴۰۰)؛ پاتس (ترجمه ۱۴۰۰)؛ Genito (1986); RIA 7: 340-342 (Postgate, 1987-1990); Young & Boardman (1988); Sancisi-Weerdenburg (1988 & 1995); Liverani (1995 & 2003); Boucharlat (1998 & 2011); Kienast (1999); Stronach (2003); Schmitt (2003); Jursa (2003); Henkelman (2003); Roaf (2003); Panaino (2003); Wiesehöfer (2003); Gopnik (2003; 2011 & 2017); Lanfranchi *et al.* (2003); Radner (2003b); Rollinger (2003a; 2003b; 2004; 2005; 2008; 2009; 2010; 2011; 2020 & 2021); Meier *et al.* (2004); Waters (2005); Adali (2009 & 2011); Rossi (2010 & 2017); Wiesehöfer *et al.* (2011); Fuchs (2011); Zawadzki (2011-2012); Gufler (2016); Matthew (2017) and Degen & Rollinger (2020) and Lanfranchi (2021)

درباره تاریخچه پیدایی دموکراسی، دو دیدگاه کلی وجود دارد که به یکی بیشتر توجه شده است. دیدگاه نخست، مسیر آتن-رم بوده است که بیشتر نظرات پیرامون نقش دو فرهنگ یونانی و رومی در این امر بحث کرده‌اند، چنان که بیشتر نیز به آن اشاره شد. از پژوهش‌های مهم و مرتبط با این نگرش می‌توان به کتاب «سنت دموکراسی یونان باستان و اهمیت آن برای دموکراسی نوین» (Hansen, 2005: 11-14) و مبحث پنجم کتاب «خاستگاه دموکراسی در یونان باستان»

(Ober, 2007: 83-104) اشاره کرد. دیدگاه دوم، از تاثیرگذاری فرهنگ هندی بر پیدایش یا تکامل مسیر دموکراسی صحبت می‌کند. برپایه، نگاشته‌های دیودور، مورخان هندی کنونی وجود سامانه‌های حاکمیت دموکراتیک در جوامع باستانی هند را مطرح کرده‌اند (Diodorus, II: 39):

«پسران او (خدای دیونوسوس) که جانشین وی در سلطنت شدند، قانونی را وضع کردند که قدرت در دودمانشان باقی بماند، اما سرانجام، چند نسل بعدتر، سلطنت آن‌ها از میان رفت و شهرها (شهرهای هند) دارای یک شکل مردم‌سالار از دولت شدند.»

دیودور در توضیحاتی مشابه برای هراکلس (هرکول) و نوادگان فرضی او در هند چنین نوشته است: (Ibid.)
«ولی چند سال بعد، بیشتر شهرها (در هندوستان) دارای شکلی از حکومت مردم‌سالار بودند، اگر چه در میان قبایل مشخصی، سلطنت تا گذر اسکندر از آسیا به درازا کشید.»

برخی از محققان هندی همچون تاکور دشراج (Thakur Deshraj) تلاش کرده‌اند تا بر پایه این استنادها و ارزیابی معنای واژگانی چون «سنگهس» (Sanghas) و «گنس» (Ganas)، به مفهوم جمهوری از این توصیفات و واژگان یادشده برسند و این گونه، حکومت‌های دو شهر «وایشالی» (Vaishali) (سده ششم پیش از میلاد) و گنس (حدود ۹۰۰ پیش از میلاد) را نخستین جمهوری‌های دموکراتیک تاریخ بخوانند. در نگرش هندی حتی ریشه واژه دموکراسی را برگرفته از واژه «گان-راجیا» (Gana - Rajya) معرفی کرده‌اند. همچنین در این نگاه، برای ساختار جمهوریت وصف شده هندی نیز دو نشستگاه با نام‌های ساب (Sab) (متشکل از نمایندگان و مردان مهم طوایف مختلف هند) و سامیتی (Samiti) (نشستگاه خاندان سلطنتی) نیز تعریف شده است (Sarkar, 1920: 263-267; Sharma, 1968: 109-22; Larsen, 1973: 45-46; Bongard-Levin, 1986: 62-104; Thakur & Itihas, 1992: 87-88; Robinson, 1997: 22; Hoiberg & Ramchandani, 2000: 208; Romila, 2002: 146-149; Kulke & Rothermund, 2004: 57; de Sainte, 2006: 321-323 and Bindloss & Singh, 2007: 556;

چنان چه پیشینه پژوهش را محدود درباره شیوه و ساختارهای حکومتی در تاریخ ایران (چه دوره باستان به صورت کلی و چه دوره ماد به صورت اختصاصی) پیش ببریم، بایستی گفت که در این زمینه نیز پژوهش‌های مهمی انجام شده که کلیت آن‌ها را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد. گروه نخست، پژوهش‌هایی هستند که صرفاً به تاریخچه حکومت و دودمان‌ها پرداخته‌اند، میترا مهرآبادی در کتابی تحت عنوان «خاندان‌های حکومتگر در ایران باستان» به ذکر انساب، اختیارات و امتیازات هفت خاندان حکومت‌گر در دوره‌های هخامنشی، اشکانی و ساسانی می‌پردازد (مهرآبادی، ۱۳۷۲)؛ ابوالقاسم سری و اصغر محمودآبادی در کتابی تحت عنوان «تاریخ فرهنگ و سیاست در ایران باستان» که شامل مجموعه مقالات است به ارتباطات شرق و غرب از دوران هخامنشی تا ساسانی پرداخته‌اند (سری و محمودآبادی، ۱۳۷۸). گروه دوم که بسیار اندک‌اند، دست‌کم در بخشی از پژوهش خود به توصیف ماهیت تحولات رخ داده در تاریخ ایران نیز اشاره کرده‌اند که شامل پژوهش‌های ابوالفضل قاسمی در کتابی تحت عنوان «سیر الیگارش‌ی در ایران از گوماتا تا کودتا» به مفهوم سیاسی الیگارش‌ی در یونان و همچنین ایران در دوره کوروش و داریوش می‌پردازد (قاسمی، ۱۳۵۷)؛ مصطفی رحیمی در کتابی تحت عنوان «اصول حکومت جمهوری» به حکومت و اندیشه‌های ضد استبدادی پرداخته است (رحیمی، ۱۳۵۸)، همچنین محمدتقی ایمان‌پور و نجم‌الدین گیلانی در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش خاندان‌های کهن در فراز و فرود سلسله‌های ایرانی در دوره ایران باستان» به بررسی خاندان‌ها و نقش آنان در تحولات گوناگون ایران باستان پرداخته‌اند (ایمان‌پور و گیلانی، ۱۳۸۹) و سورنا فیروزی نیز در کتابی به نام «ریشه‌های دموکراسی و مجلس در ایران باستان» از شاخصه‌های شناخته شده دموکراسی در ایران باستان و به ویژه دوره ماد بحث کرده است (فیروزی، ۱۳۹۲).

درباره مساله یکپارچگی و گستردگی قلمرو مادی‌ها دو نگرش کلی وجود داشته است. در یک نگاه، وجود ماهیتی به اسم امپراطوری ماد در سده‌های هفتم و ششم پیش از میلاد یا پذیرفته شده است و یا دست‌کم به یکپارچگی و فرمانطقه‌ای

قلمرو آن‌ها باورمندی وجود دارد. روف از پژوهشگران معتقد به این نوع نگاه مبتنی بر روایات کلاسیک یونانی است (Roaf, 2003). در نگرش دوم که بنیاد آن بر اندیشه‌های سانسسی-ویردنبورگ (Sancisi-Weerdenburg) نهادینه شده است، این پنداشت که مادی‌ها فاقد یک حکومت واحد بوده‌اند و اساساً چیزی به نام امپراطوری فرمانطقه‌ای ماد وجود نداشته است، طرز فکر گروندگان آن را شکل داده است. در سمپوزیوم سال ۲۰۰۱ ایتالیا این دو نگرش مورد ارزیابی قرار گرفتند (Lanfranchi et al., 2003). رولینگر وجود یک امپراطوری برای ساختار کلی قلمرو مادی‌ها را رد کرده و بیشتر آن را یک اتحادیه از قبایل دانسته است. او بیان می‌کند که عنوان LU نمی‌تواند برای فرمانروایی به کار رود که یک شاه فرا منطقه‌ای و حاکم بر سرزمینی یک‌پارچه باشد. او همچنین این اتحادیه را فاقد قانون سازمان‌یافته و ثبات ساختاری دانسته است (Rollinger, 2008: 61; 2020: 200-204 and 2021: 344-345). جالب این جا است که پژوهشگر یادشده در حالی این ادعا را مطرح کرده که صرفاً به القاب شاه‌های شهری (LU.EN.UR) چون «مَمیتی‌آرشو» (ma-mi-ti-ar-šu) در پرس‌وجونامه‌های اسرحدون (Starr, 1990: 46) و «بیریسختری» (Novotny & Jeffers, 2018: 65, 89 & 123) در نبشته‌های شاهانه آشوربانیپال (Gadd, 1923: 34) و ایشتمگو در گزارشی از نوئید (Weiershäuser & Novotny, 2020: 59; LUGAL) که آشکارا معنای شاه می‌دهند، ناقض این برداشت او هستند. در نگاهی معتدل‌تر، تاپلین با وجود آن که حکومت ماد را نه به آن مفهوم امپراطوری چون حاکمیت هخامنشی و آشور توصیف می‌کند، اما فرمانطقه‌ای بودن قلمرو مادی‌ها از سوی غرب را پذیرفته و به نقد نظرات سانسسی-ویردنبورگ (Sancisi-Weerdenburg, 1988: 39-55) مدعی محلی بودن و یکپارچه نبودن قلمرو مادی‌ها تا پیش از برآمدن کوروش بزرگ پرداخته و آن‌ها را بدینانه خوانده است (Tuplin, 2004: 242-243). استیل نیز اساس توصیفات هرودوت از تاریخ ماد را به چالش کشیده است، بلکه صرفاً بیان کرده است از آن جا که منبع هرودوت و منبع منابع او اسناد بابلی بوده‌اند و نه مستندات آشور نو، از این رو از تاریخ اورارتو بی‌اطلاع بوده و از این رو تصور کرده که حدود جغرافیایی مرتبط با اورارتو نیز جزئی از فتوحات مادی‌ها بوده است (Steele, 2003: 14-16). حتی نگاه کم‌وبیش خنثی زورناتسی درباره خط سیر تاریخ‌نگاری هرودوت که آن را در برهه‌هایی بر مبنای روایات ایرانی (و حذف مستندات تاریخ آشور) دانسته است، هم به تندی سانسسی-ویردنبورگ (غیر قابل اتکا بودن مطلق روایات هرودوت) نیست (Zournatzi, 2013: 245). در عین حال گوپنیک همچون نگاهی که سانسسی-ویردنبورگ داشت، روایت هرودوت از وجود یک حاکمیت قدرتمند و یک‌پارچه مادی را نپذیرفته است و سرگذشت و جایگاه تاریخی و زمانی فرآرتس و کیاکسارس را نه آن گونه که هرودوت گفته، بلکه حکمرانانی محلی و همزمان هم دانسته که ممکن بوده با یکدیگر رقیب یا متحد بوده باشند. او آشکارا روایت هرودوت را داستانی اختراع شده از سوی او خوانده است. با این وجود، گوپنیک به روشنی نوع حاکمیت رایج در میان جوامع مادی روزگار پیش سقوط آشور را بر مبنای ساختاری غیر شاهی و مبتنی بر اجتماع و مذاکره وصف کرد (Gopnik, 2017: 52-53).

آن چه در پژوهش پیش رو مطرح می‌شود، ارزیابی داده‌های مرتبط با توصیفات نویسندگان یونانی درباره ساختارهای سیاسی ماد (پیش از دوران پادشاهی روایت شده از سوی هرودوت) و قیاس آن با محتوای نبشته‌های دوره آشور نو و نوبابلی است. در حقیقت، آن چه تا کنون در مباحث پیشین مطرح شده است، بیشتر قیاس روایات هرودوت درباره وضعیت دوره ماد در قرون هفتم و ششم و موضوع امپراطوری بودن و یکپارچه بودن قلمرو ماد یا رد آن متمرکز بوده است و نه ساختارهای حکومتی در سده‌های نهم و هشتم پیش از میلاد که این مقاله درباره موضوع اخیر بحث می‌کند.

۱-۳ ضرورت مساله

روی هم رفته، هدف از این پژوهش شناسایی ساختار حکومتی مادها بر اساس منابع مکتوب است که با بررسی و تحلیل مستندات و منابع مکتوب به ساختار حکومتی در زمان مادها، گاه‌نگاری و جایگاه تقدم و تاخر آنها نسبت به برقراری دموکراسی در آتن و رم می‌پردازد.

۱-۴ روش پژوهش

این پژوهش، توصیفی-تحلیلی به روش کتابخانه‌ای با رویکرد تاریخ‌نگاری انجام شده است. ابتدا محتوای متون بر اساس نام شاهان مادی و وقایع سیاسی دوران آنها بررسی شدند و سپس داده‌های بدست آمده از منابع مکتوب با دیگر منابع انطباق داده شد بدین ترتیب گاه‌نگاری وقایع مستخرج از متون مشخص گردید.

۲- کلیاتی بر نام و جغرافیای ماد

از آن جا که بحث پژوهش پیش رو درباره ساختار سیاسی دوره ماد پیش از پادشاهی دیوکس است، نخست به نام این گستره و مردمان آن در متون مختلف پرداخته می‌شود. نام ماد در اسناد گوناگون چنین آمده است: (۱) دوره آشور نو: الف) *KUR.a-ma-da-a-a* (لغوی به مفهوم سرزمین مادی‌ها) در کتیبه‌ای از شلمانسر (شلمنصر؛ Šalmanaser III) سوم (Grayson, 1996: 68)؛ ب) *KUR.mada-a-a*؛ *KUR.ma-da-a-a* در کتیبه‌ای از «آد-ناراری» سوم (Adad-Nārāri III)، در کتیبه‌هایی از تیگلات-پیلسر سوم (Tiglath-Pileser III) و اسرحدون (Esarhaddon) (Starr, 1990: 46-82; Grayson, 1996: 212; Tadmor & Yamada., 2011: 32, 48, 52, 53, 72, 84, 86, 97, 98, etc.; and Leichty, 2011: 20, Novotny & Jeffers, 2018: 65,)؛ پ) *mad-a-a* در کتیبه‌هایی از آشوربانی‌پال (Novotny & Jeffers, 2018: 89, 123, 170)؛ ت) *KUR.ma-ta-a-a* در یکی دیگر از کتیبه‌های آشوربانی‌پال (Novotny & Jeffers, 2018: 291)؛ و ث) *KUR.man-da-a-a* در دو کتیبه از سارگن دوم و به معنی لغوی سرزمین اهالی مند (Frame, 2021: 68 & 93).

(۲) دوره بابلی نو و کوروش بزرگ: آ) *mat ma-da-a-a* در لوح سقوط نینوا و استوانه کوروش (Gadd, 1923: 33)؛ ب) *um-man-ma-an-da/umman-man-da* در لوح سقوط نینوا و در سنگ یادبود (Gadd, 1923: 34,)؛ ج) *ÉRIN/M-man-da* در استوانه سیبر از نبونئید (Adali, 2009: 189, 193 & 194) و ت) *ÉRIN/M-man-du* در همان سنگ یادبود بازالتی نبونئید و سنگ یادبود بابل (Adali, 2009: 193; and Weiershäuser & Novotny, 2020: 70).

(۳) در تورات: Madai (سفر پیدایش، ۱۰:۲؛ پادشاهان ۲، ۱۷:۶ و ۱۸:۱۱؛ عزرا، ۶:۲؛ استر، ۱:۱-۱۹؛ دانیال، ۵:۲۸، ۵:۳۱ و ۹:۱ و ۱۱:۱).

(۴) در دوره هخامنشی با آوای مختلف: آ) *māda* در پارسی قدیم؛ ب) *ma-da* در ایلامی روزگار هخامنشی (در برخی از الواح به صورت "*ma-ad-da*"، "*ma-da(-be)*"، "*ma-taš*"؛ پ) *ma-da-a-a* در اکدی روزگار هخامنشی (در برخی از الواح و کتیبه‌های دیگر به صورت "*ma-da-a*"، "*mad-da-a-a*" و "*mād^{ad}-da-a-a*"؛ ت) *mdy*

در آرامی؛ ث) *mede* در زبان لیکایی؛ ج) *M'-d-y* در هیروگلیف و چ) *Mdy* در دیموتیک مصری (Tavernier, 2007: 27, 61, 72-73).

۳- نخستین حکومت و حکمران مادی بر پایه نبشته‌های میان‌رودانی

پیرو نبشته ای از «شمشی-آدد پنجم» (*Šamši-Adad V*) (۸۱۱-۸۲۴ پ.م.)، با شناسه «A.0.103.1» (ii-32) که مرتبط با نیمه دوم و در حقیقت اواخر سده نهم پیش از میلاد است، شخصیتی به نام «خَنصیروک» (*ḫa-na-ši-ru-*) (*ka*)، «(اهل) سرزمین ماد» (*KUR.ma-ta-a-a*) در سومین لشگرکشی شاه آشور با او درگیر نبردی به ظاهر بزرگ شده است. در این ماجرا، با نزدیک شدن سپاه آشور، مادی‌ها «شهرهایشان» (*URU.MEŠ-šu-nu*) را به مقصد یک کوه ناهموار رها کردند. نتیجه جنگ برای فرمانروای مادی سنگین بود؛ او سواره نظام خود را به همراه تختگاهش، «شهر شاهی سگبیت» (*URU.sag-bi-ta URU MAN-ti*) را به همراه ۱۲۰۰ شهر دیگر خود (*1 LIM 2 ME*) *URU.MEŠ-šu* از دست داد؛ سکونت‌گاه‌هایی که اشغال، غارت و سوزانده شدند. از آن جا که کتیبه آشوری یاد شده به منصب خنصیروک اشاره‌ای نکرده است (Grayson, 1996: 185-186)، بنابراین درباره چستی جایگاه این شخصیت در جامعه و گستره بزرگ مادی زیر فرمان او نمی‌توان قضاوتی کرد.

دومین شخصیت مادی تبار در نبشته‌های آشوری که البته نام او نه در نبشته‌های شاهانه، بلکه در «پرس‌وجونامه» (*Queries*) اسرحدون (۶۶۹-۶۸۰ پ.م.) ذکر شده است، «ممیتی‌ارشو» نام دارد که پیشتر نیز از او یاد شد، با این تفاوت که این بار منصب او نیز ثبت شده و از این طریق متوجه می‌شویم که برخلاف خنصیروک، این شخص اخیر تنها یک فرمانروای محلی و صرفاً مسلط بر یک شهر (*EN-URU ša LÚ.ma-da-a-a*) بوده است. از نکات جالب درباره این شخصیت مادی، این است که مطابق با اشاره اسرحدون، این درباره از امکان دریافت نامه و در نتیجه احتمال وجود کتابت در آن برخوردار بوده است (Starr, 1990: 46).

بیریسختری که پیشتر از او یاد شد، سومین شخصیتی از مادی‌ها است که از او در متون آشور نو یاد شده است و در کنار آن، از جایگاه و عنوان قدرت او نیز با اندکی تغییر، همانند ممیتی‌ارشو آگاهی داریم، منصبی که به صورت «مرد/شاه شهری که (اهل) ماد (است)» (*LÚ.EN.URU ša mad-a-a*) وصف شده است. آشوربانی‌پال در لشگرکشی پنجم خود (۶۶۴/۶۶۵ پ.م.) او را چنین خطاب کرد. شاه یاد شده آشوری اینطور نوشته است که بیریسختری از پذیرش سلطه او خودداری کرد که نتیجه این رفتار، نبرد میان سپاه آشور با سپاه مادی و متحد آن، سپاه سرزمین سخی (*KUR.sa-ḫi*) و اسارت بیریسختری و اشغال شهرهای دو سرزمین یاد شده (روی هم ۷۵ شهر) بود (Novotny & Jeffers, 2018: 65, 89 & 123).

در کتیبه‌ای معروف به *ABC 3* که محتوای آن مرتبط با سقوط شهر نینوا به دست سپاهیان مادی و بابلی است، نیوپلر به شاه مادی با نام «*u-ma-kiš-tar*» و با لقب شاه نیروهای مَدَد (*šarri umman-man-da*) اشاره کرده (Gadd, 1923: 34) که برابر با کیاکسارس و آستیاراس در گزارش‌های یونانی (بنگرید به ادامه) و اووختَر (*Uvaxštra*) در کتیبه داریوش بزرگ در بیستون (Kent, 1950: 121) است.

نوئید، آخرین شاه بابل که در تورات به داریوش مادی شهرت دارد (کتاب دانیال: ۵)، در کتیبه «نَبئیدوس ۳» که پیشتر «استل بابل»، «نبشته ۱ نَبئیدوس» و یا «قطعه XI استل نَبئیدوس» خوانده می‌شد، بدون ذکر نام و صرفاً با بیان لقب هوختَر به صورت «شاه مردمان/نیروهای ماند» (*LUGAL um-man-ma-an-da*) از او یاد کرده (Weiershäuser & Novotny, 2020: 59) و سپس در جایی دیگر از فرجامین شاه مادی با نام ایشتومگو «*iš-tu-me-gu*» و سقوط تختگاه او به دست کوروش بزرگ این چنین نوشته است:

«آن هنگام که سال سوم (من) فرا رسید، کوروش (دوم)، شاه سرزمین آشان، یک بنده جوان او (آستیگس)، برضد او (آستیگس) بپا خاست و او (کوروش)، (مادی‌ها) را با نیروهای کوچک خود پراکنده کرد. او، آستیگس (ایشتومگو)، شاه (مادی‌ها) را دستگیر کرد و به عنوان اسیر به سرزمین خود برد» (Weiershäuser & Novotny, 2020: 147).

۴- نام شاهان ماد در نوشته‌های مورخان قدیم

در رابطه با فهرست شاهان ماد، این اطلاعات در دست هستند:

آ) داده‌های هرودوت (سده پنجم پیش از میلاد)، او شمار شاهان مادی تا زمان چیرگی کوروش بزرگ بر هگمتانه را چهار تن و سرگذشت تاریخ مادی‌ها را به این صورت می‌داند:

۱) گذشت ۵۲۰ سال سلطه آشوریان بر منطقه (Herodotus, I: 95) و زندگی مادی‌ها در شماری دهکده (κώμη)، احتمالاً برابر با مفهوم واژه روستا یا *ma-ha-zi* در کتیبه‌های آشوری و به صورت پراکنده (96: *Ibid.*؛ ۲) دوران قضاوت دیوکس بر مادی‌ها (96: *Ibid.*؛ ۳) گرد هم آمدن اهالی اکباتانا در یک انجمن و گزینش دیوکس به عنوان شاه، توسعه قلمرو او و برقراری ساختار دیوانی و دربار و حکومت وی برای ۵۳ سال (95-103: *Ibid.*؛ ۴) پادشاهی فرارُرتس (Φραόρτης) پسر دیوکس، کشورگشایی‌های او آورد، تسلط بر پارس، ۲۲ سال حکومت و کشته شدن در نبرد با آشوریان (102: *Ibid.*؛ ۵) سلطنت ۴۰ ساله کیاکسارس (Κυαξάρης) پسر فرارُرتس که ۲۸ سال نخست آن، همزمان با اشغال بخش‌هایی از مناطق شمالی سرزمین ماد از سوی سکایی‌ها بود، هم‌دستی با نبولسر، شاه بابل و تصرف آشور با یاری او (74& 106-107: *Ibid.*؛ ۶) پادشاهی ۳۵ ساله آستیگس پسر کیاکسارس و سقوط او به دست کوروش بزرگ (130: *Ibid.*).

ب) داده‌های دیودور سیسیلی (سده یکم پیش از میلاد) به پیروی از کتسیاس (سده‌های پنجم و چهارم پیش از میلاد)، در این فهرست، ردیفی از هشت شاه پی در پی و از قرار زیر دیده می‌شود:

۱) دوران رهبری «آرباکس/آرباکین» (Αρβακες/Αρβακεν) در جایگاه باج‌گذار دربار آشور؛ ۲) آغاز سلطنت ۲۸ ساله آرباکس پس از غلبه بر یک شاه آشوری به نام «ساردناپالوس/سردناپالون» (Σαρδανάπαλος/Σαρδανάπαλλον) مطابق گزارش اساطیری برجای مانده از دیودور به نقل از کتسیاس (Diodorus, II: 23-28) که از منظر زمانی، نامی و توصیفی منطبق بر شخصیت «آشور-دنین-اپلی» (*Aššur-danin-apli*) یا «آشور-دئین-اپل» (*Aššur-da'in-*) (اپلا) پسر ارشد و شورشی شلمانسر سوم (Grayson, 1996: 183) بوده است. پیرو گزارشی از اوزبیوس (یوسیوس) به نقل از کفالیون، سقوط ساردناپالوس به دست آرباکس در سال چهارم پیش از نخستین المپیک یونانیان (۷۷۶ پ.م.) رخ داده است (Eusebius, *Chronicle*: 67) و در این واقعه، رهبر مادی، یک متحد بابلی به نام «بلسوس» (Belesys) یا «بلسیوس» (Belesius) نیز داشت که او نیز از دریاچه مولفه‌های پیش‌تر یادشده، منطبق بر «مردوک-بلاطسو-ایک/قبی» (*marduk-balāṭṣsu-iqbi*)، شاه بابل (Grayson, 1996: 188& 190) در بازه ۸۱۹ تا ۸۱۴ پ.م. می‌تواند باشد؛ ۳) حکومت «ماتوداکس/ماتوداکین» (Μαυδάκης/Μαυδάκην) پسر آرباکس برای ۵۰ سال؛ ۴) پادشاهی «سُساموس/سُسامون» (Σώσαρμον/Σώσαρμος)، برای ۳۰ سال؛ ۵) حکومت «آرتوکاس/آرتوکان» (Ἀρτύκας/Ἀρτύκαν) برای ۵۰ سال؛ ۶) سلطنت «آربیانس/آربیانن» (Ἀρβιάνης/Ἀρβιάνην) برای ۲۲ سال؛ ۷) حکومت «آرتائوس/آرتائون» (Ἀρταῖος/Ἀρταῖον) برای ۴۰ سال که در دوران سلطنت خود با کادوسی‌ها (Cadusii) به رهبری یک «عضو پارسی و سابق انجمن سلطنتی ماد» درگیر شد و از آن‌ها شکست خورد؛ ۸) «آرتونیس/آرتونن» (Ἄρτύνης/Ἄρτύνην) برای ۲۲ سال؛ ۹) «آستیباراس/آستیباران» (Ἄστιβάρης/Ἄστιβάραν) برای ۴۰ سال سلطنت که پارتی‌ها با همکاری سکاها بر او شوریدند و سپس سرانجام کار، مصالحه شد؛ و ۱۰) «آسپانداس/آسپاندان»

(*Ἀσπάδας/Ἀσπάδαν*) که او را برابر با آستیگس نزد یونانیان دانسته و بدون ذکر مدت زمان حکومت، سقوط سلطنت او در اکباتانا و به دست کوروش بزرگ نوشته است (Diodorus, II: 24-34). نکته مهم دیگر، این است که دیودور به نکته‌ای بسیار مهم اشاره می‌کند. او نوشته است که: «هرودوت [...] چنین گزارش می‌دهد که، پیش از آن که کیاکسارس (برابر دیوکس در کتاب هرودوت) به شاهی برگزیده شود، دولت-شهرها (منظور در سرزمین ماد) از شیوه‌ای از حکومت‌ها بهره می‌بردند که سبک و سیاقی دموکراتیک (*διοικεῖσθαι δημοκρατικῶς*) داشت، اما کیاکسارس (منظور برابر دیوکس در روایت هرودوت) به شاهی انتخاب شد و قلمرو همسایگان را به سرزمین خود پیوست داد» (Diodorus, II: 32).

پ) فهرست اوزیبوس (سده‌های سوم و چهارم میلادی) به نقل از «کفالین» (*Κεφαλίων*; سده دوم میلادی)، که نیمی از آن مشابه فهرست دیودور و نیمی دیگر مشابه سیاهه هرودوت است:

۱) «آرباکس» (*Arbaces*) ۲۸ سال؛ ۲) «ماتوداکس» (*Maudaces*) ۲۰ سال؛ ۳) «سُسموس» (*Sosarmus*) برای ۳۰ سال؛ ۴) «آرتوکاس» (*Artycas*) ۳۰ سال؛ ۵) «دیوکس» ۵۴ سال؛ ۶) «فراورتس» ۲۴ سال؛ ۷) «کواکسارس» ۳۲ سال؛ و ۸) «آشتداهاک» (*Ashdahak*) (Eusebius, *Chronicle*: 67-68). گفتنی است که گزارش اوزیبوس، نخستین مشابهت مشاهده شده میان داده‌های کتسیاس و هرودوت در زمینه فهرست شاهان ماد محسوب می‌شود.

ت) فهرست «موسی خورنی» (سده پنجم میلادی)، تاریخ‌نگار ارمنی به نقل از «مارآپاس کاتینا» (در سده دوم پیش از میلاد که به بایگانی‌های شاهی روزگار اشکانی مراجعه کرد؛ در این فهرست نیز همانند نوشته اوزیبوس به نقل از کفالین، ۸ شاه مادی که نیمه اول مشابه اطلاعات کتسیاس و نیمه دوم همانند داده‌های هرودوت است، دیده می‌شود (خورنی، ۱۳۸۰: ۷۸).

«وارباکس» (*Varbaces*)، «مُداکس» (*Modak'is*)، «سُسموس» (*Sosarmos*)، «آرتیکاس» (*Ar'ti'kas*)، «دئوکس» (*Deovkis*)، «پراورتس» (*Pravortis*)، «کواکسارس» (*K'vaksares*)، «آزدهاک» (*Azhdahak'*) (ث) در سیاهه «آگاپیوس» (*Ἀγάπιος*; سده دهم میلادی)، در این نام‌نامه نیز فهرستی مشابه از شاهان مادی با نوشته‌های موسی خورنی و اوزیبوس دیده می‌شود. تفاوت موجود، سال شمار برخی از حکومت‌ها هستند (*Agapius, Universal history*: 100): «آرباکوس» (*Arbacus*) ۲۸ سال؛ «ماندائوس» (*Mandaous*) ۲۰ سال، «سوسارموس» (*Sousarmous*) ۳۰ سال، «آ.تاس» (*A.tha.s*: آرتوکاس) ۳۰ سال، دیوکس (*Deioces*) ۵۴ سال، آفراتیس (*Aphraartis*) ۲۴ سال، کیاکسارس (*Cyaxares*) ۳۲ سال، آستیگس (*Astyages*) ۲۸ سال.

۵- خاستگاه اطلاعات کتسیاس و راستی‌آزمایی آن

درباره خاستگاه داده‌های کتسیاس، دیودور نوشته است که مرجع این پزشک یونانی زبان، نسخ دفاتر شاهی بوده است، در حقیقت به علت وجود یک قانون ویژه پارسی، گزارش‌های زیادی در بایگانی دربار نگهداری می‌شده است (Diodorus, II: 32). بعدها فوتیوس نیز نوشت که کتسیاس، داده‌های خود را بر اساس مشاهدات شخصی (منطقاً رویت سند یا خود واقعه) و داده‌های مستقیم پارسیان نوشته است (Photius' *Excerpt*: pr.). به این ترتیب، گویا کتسیاس کار خود را از روی مستندات مکتوب و تاریخ رسمی دربار به نگارش درآورده بود. بررسی دو نکته شناخته شده در نوشته‌های کتسیاس از طریق سنجش آن‌ها با گزارش تاریخ از زبان دربار هخامنشی که در کتیبه داریوش بزرگ در بیستون ذکر شده اند، می‌تواند به ارزیابی درستی یا نادرستی ادعای مطرح شده درباره مرجع اطلاعات این نویسنده یونانی منتج شود. موضوع نخست، زمان قتل بردیا پسر کوروش بزرگ به دست برادرش کمبوجیه است. هرودوت زمان این واقعه را پس از رفتن دو برادر به مصر و بازگشت بردیا از مصر به شوش بیان کرده است (Herodotus, III: 61-65)، اما کتسیاس درست مطابق با همان چیزی که تاریخ رسمی دربار در بیستون و رونوشت‌های آن در بایگانی، از رفتن بردیا به مصر چیزی ننوشته و زمان

قتل او را به پیش از عزیمت کمبوجیه به آن سرزمین نسبت داده است (Photius' Excerpt: 10-13). مساله دوم، تایید و هم‌خوانی داده‌های سرآغاز کتاب از میان رفته کنسیاس با آنچه مارآپاس کاتینا آشوری تبار در بایگانی کهن شاه اشکانی دیده است (خورنی، ۱۳۸۰: ۷۶-۷۴ و ۹۹-۸۳)، به سخن دیگر، آن چه از کنسیاس در کتاب مرتبط با تاریخ آشور و ماد در کتاب دوم دیودور (و مشابه آن در گزارش‌های اوزیبوس و آگاپیوس در: Eusebius, Chronicle: 54-68; Agapius, Universal history: 99-100 Diodorus, سرآغاز حکومت نینوس و سمیرامیس تا قیام آرباک مادی و جانشینان او در دیودور به نقل از کنسیاس در II: 1-34 اوزیبوس به نقل از دیودور به نقل از کنسیاس و اوزیبوس به نقل از کاستور (Κάστωρ) و به نقل از آبی‌اودنوس (Αβυδηνός) مشابه با اطلاعات دیودور: بنگرید به پیشتر؛ آگاپیوس با اطلاعاتی مشابه با دیودور و اوزیبوس: بنگرید به پیشتر)، درست همانند همان داده‌هایی است که چندصد سال بعد؛ مارآپاس کاتینا عینا در بایگانی دربار اشکانی (بنگرید به پیشتر) رویت کرد. مجموع این دو نمونه، به روشنی نشان می‌دهند که کنسیاس به راستی به محتوای تاریخ رسمی بایگانی شده دربار امپراطوری پارس دست‌رسی داشته است.

۶- برآمدن دیوکس در گزارش هرودوت و مطابقت آن با گزارش دیودور

چنان که بیان شد و بر پایه گزارشی که از سوی هرودوت ارائه شده است، دیوکس در گذار یک رای‌گیری در محل گرد هم آمدن در شهر هگمتانه به شاهی برگزیده شد. با وجود این که نویسنده یونانی یاد شده، این رخداد را بسیار عادی تلقی کرده است، اما بر مبنای مولفه‌هایی ذکر چند نکته بسیار مهم است: نخست آن که کاری که در شهر مذکور انجام شد (گرد هم آمدن) مطابقت دقیقی با معنای واژه شهری که در آن این کار انجام شده است (هگمتان: جای/شهر گرد هم آمدن؛ شارپ، ۱۳۸۴: ۱۸۵؛ و Tavernier, 2007: 26) دارد. از این رو به نظر می‌آید که سنت تصمیم گرفتن در یک انجمن، نه یک واقعه آنی، بلکه یک سنت دیرینه نزد جامعه هگمتانه بوده باشد. دوم این که چرایی رو آوردن مردم شهر برای انجام این کار و از طریق این مسیر بسیار اهمیت دارد. زمان بحث نه روزگار اواخر سده ششم و معاصر سرآغاز دموکراسی آن و جمهوری شهر رم بلکه مرتبط با اواخر سده هشتم پیش از میلاد است. توجه به این نکته بسیار مهم است که دیودور درباره به شاهی رسیدن دیوکس (کیاکسارس اول در متن او)، چنین نوشته که پس از یک دوره دموکراتیک، او به پادشاهی رسیده است (Diodorus, II: 32). برای درک بهتر این موضوع، ابتدا نیاز است تا گاه‌نگاری شاهان ماد بر مبنای محتوای مطالب هرودوت، دیودور، اوزیبوس، خورنی و آگاپیوس را ترسیم کنیم (جدول ۱). پایه این گاه‌نگاری زمان سقوط هگمتانه در سال ۵۵۰ یا ۵۴۹ پ.م. به دست کوروش بزرگ (برای انتهای همه ستون‌ها)، بر تخت نشستن آرباکس در سال ۵۸۵ پ.م. پیش از نخستین المپیک یونانیان (۸۱۶ پ.م. در گزارش اوزیبوس) و همچنین لحاظ کردن خورشیدگرفتگی سال ۵۸۵ پ.م. مرتبط با نبرد ماد و لیدی (در گزارش هرودوت) بوده است. نکته مهم این است که با در نظر گرفتن سال ۸۱۶ پ.م. به عنوان سالی که آرباکس بر ضد سارداناپالوس (آشور-دنین-اپلی) طغیان کرده از یک طرف و هم‌خوانی زمانی چهار شاه انتهایی در گزارش اوزیبوس با چهار شخصیت مادی در گزارش هرودوت، به وضوح مشخص می‌شود که سال‌شمارهای ارائه شده برای مائوداکس، سسارموس و آرتوکاس در گزارش اوزیبوس نسبت به اعدادی که دیودور برای آنها نوشته است، صحیح بوده‌اند، زیرا بر مبنای داده‌های آماری دیودور و با در نظر گرفتن سال سقوط هگمتانه (۵۴۹ / ۵۵۰ پ.م.)، ابتدای گاه‌نگاری منطبق بر سال ۸۱۶ پ.م. نمی‌شود و از آن طرف نیز اگر مبدا محاسبه را این سال اخیر در نظر بگیریم، انتهایی گاه‌نگاری که سلطنت اسپانداس (آستیاگس) است، از زمان قطعی سقوط تختگاه او به دست کوروش بزرگ عبور می‌کند، بنابراین، در جدول، بازه‌های زمانی هم‌خوان با واقعیات تاریخی با یک خط در زیر آن‌ها مشخص شده‌اند.

جدول ۱: گاه‌نگاری سرگذشت سیاسی ماد بر مبنای متون میان‌رودانی و نوشته‌های هرودوت، دیودور، اوزیبوس، خورنی و آگاپیوس. مبنای کار، محاسبه سال‌شمار حکومت‌ها از زمان سقوط هگمتانه به عقب است.

فرمانروایان ماد در نگاشته‌های خورنی / آگاپیوس (اسطوره-تاریخ)	فرمانروایان ماد در نگاشته‌های کتسیاس (برگرفته از دیودور / اوزیبوس) (اسطوره-تاریخ)	فرمانروایان ماد در نگاشته‌های از هرودوت (اسطوره-تاریخ)	داده‌های متون آشوری و بابلی (تاریخ مستند)
<p>حکومت سارداناپاغس Sardanapaghos (خورنی، ۱۳۸۰ : ۹۶)</p> <p>حکومت ۲۰ ساله آخرین شاه قبل از آرباکوس Kounthoulaous (Agapius, <i>Univesal history</i>: 100)</p>	<p>در هر دو منبع: باج‌گذاری به شاه آشور در نینوا، ساردناپالوس (Σαρδανάπαλος) (۸۱۶-۸۳۶ پ.م.) و یا پیش از حکومت آرباکس (Diodorus, II: 28 and Eusebius, <i>Chronicle</i>:59, 65 & 67)</p>	<p>مادی‌ها در دهکده‌هایی پراکنده زندگی می‌کردند و (Herodotus, I: 96).</p>	<p>اشاره شلمانسر سوم در سال بیست و چهارم از سلطنت خود (۸۳۶ پ.م.) به «اهالی(سرزمین آمد)» KUR.a-ma-da-a-a (121) A.0.102.14 در کتیبه و تاراج آنان و همسایگان‌شان به همراه آتش زدن شهرهایشان (Grayson, 1996: 67- 68)</p> <p>طغیان آشور-دنین-اپلی (آشور-دنین-اپل) و تصرف نینوا و ۲۶ شهر دیگر به روزگار شلمانسر سوم و ادامه آن تا سلطنت شمش-آدد پنجم (Grayson, 1996:183) (۸۱۶-؟ پ.م.) در اسطوره (۸۱۶-۸۳۶ پ.م.)</p>
<p>وارباکس (Varbakes) - / آرباکوس (Arbacus)، ۲۸ سال</p>	<p>آرباکس/آرباکن، در هر دو منبع: ۲۸ سال (۷۸۸-۸۱۶ پ.م.) قیام بر ضد ساردناپالوس، (آشور-دنین-اپلی/آشور-دنین-اپل) (Luckenbill, 1926: 254;) (Grayson, 1996: 183). در این قیام، بلسوس/بلسیوس (مردوک-بلاطسو-ایقی)، شاه بابل او را همراهی کرد. سقوط ساردناپالوس و به قدرت رسیدن آرباکس در ماد، به سال ۴۰ پیش از برگزاری نخستین المپیک یونانیان (۷۷۶ پ.م.)، برابر با سال ۸۱۶ پ.م. (Diodorus, II: 28 and Eusebius, <i>Chronicle</i>:59 & 67)</p>	<p>---</p>	<p>اشاره شمش-آدد پنجم در سومین لشکرکشی خود به «سرزمین اهالی) مَت» KUR.ma-ta-a-a و «خنصیروک» <i>ḫa-na-ṣi-ru-ka</i> (اهل) ماد و «شهر شاهانه او، سگیت» URU.sag-bi-ta URU MAN-ti و ۱۲۰۰ شهر دیگر او در کتیبه A.0.103.1 (iii-27, 32, 35 & 36) (Grayson, 1996: 185-186) (حالت ۱: او شاهی مستقل از آرباکس بوده است؛ حالت ۲: او همان آرباکس بوده است) زمان پیشنهادی برای تسلط بر مناطق تحت فرمان آشور-دنین-اپلی در این مقاله: ۸۱۶ پ.م. ---</p> <p>اشاره آدد-نارای سوم (۷۸۳-۸۱۱ پ.م.) به «اهالی) سرزمین مَد» KUR.ma-da-a-a</p>

			و دریافت خراج از آن‌ها در کتیبه (7) A.O.104.8 (Grayson, 1996: 212-213)
مُداکیس (Modak'is) /- ماندائوس (Mandaous), ۲۰ سال	مائوداکس/مائوداکن ۵۰ سال (۷۳۸-۷۸۸ پ.م.) / ۲۰ سال (۷۶۸-۷۸۸ پ.م.) * * نسبت به داده‌های آماری دیودور و گاه‌نگاری برخاسته از آن، داده‌های آماری اوزیبوس با شواهد تاریخی و با داده‌های منابع مکتوب مطابقت بیشتری دارند که در جدول، این مساله را با * مشخص می‌کنیم؛ از جمله برابر شدن گاه‌نگاری آرتوکاس با یک فرمانروای شهری در کتیبه سارگن دوم و مطابقت‌های زمانی و کرداری آرتونس، آستی‌باراس و اسپانداس با فرآرتس، کیاکسارس و آستیگس بر طبق اطلاعات آماری اوزیبوس (Diodorus, II: 32 and) (Eusebius, Chronicle: 68)	---	---
سُس‌آرمُس (Sosarmos) /- سُس- آرموس (Sousarmous), ۳۰ سال	سُسارموس/سُسارمون در هر دو منبع: ۳۰ سال (۷۰۸-۷۳۸ پ.م.) / (۷۶۸-۷۳۸ پ.م.) * (Diodorus, II: 32 and) (Eusebius, Chronicle: 68 (نابودی حکومت او در اثر حمله سال نهم تیگلات-پیلسر سوم ؟)	---	---
آرتیکاس (Artikas) /- آ.ثا.س (A.tha.s), ۳۰ سال	آرتوکاس/ آرتوکان ۵۰ (۶۵۸-۷۰۸ پ.م.) ۳۰ سال (۷۳۸-۷۰۸ پ.م.) * (Diodorus, II: 32 and) Eusebius, Chronicle: 68 * از نظر زمانی می‌تواند برابر ه/خردوک/زردوکو یا زاردوکا/زاردوکو فرمانروای خاززی‌آنو (URU.ḫa-) (ar-zi-a-nu/i) که در کتیبه سارگن دوم نوآشوری به او اشاره شده، باشد (بنگرید به مباحث پیشتر).	---	اشاره تیگلات-پیلسر سوم به حمله خود به ماد یا سرزمین مادی‌ها (KUR.ma-da-a) و همسایگان آن و تصرف، تاراج و سوزاندن شهرهای آن‌ها در سال نهم او (۷۳۷ پ.م.) در کتیبه‌های ۱۵ (6)، ۲۹ (3) و ۳۵ (ii- '25)؛ اشاره به گرفتن شهرهای مادی‌ها و گرفتن باج از آن‌ها و یا پیوست برخی از آن‌ها در کتیبه‌های ۱۷، ۳۵، ۳۹، ۴۱، ۴۶ و ۴۷ (Tadmor & Yamada, 2011: 48, 52, 53, 72, 84, 86, 97, 98, 103, 114, 120, 121) اشاره‌های مختلف سارگن دوم آشوری به ماد (KUR.ma-da-a) Frame, 2021: 67, 68 , 93) Ibid.: ... که از آلیبی در غرب آن () 68, 93 تا کوه بیکنی در شرق (Ibid.: 156, 173) امتداد داشته است.

---	<p>آربیانس (Ἀρβιάνης): آربیانن (Ἀρβιάνην) در گزارش دیودور: ۲۲ سال (۶۸۶- ۷۰۸ پ.م.) * (Diodorus, II: 32). * اوزیبوس به او اشاره نکرده است، اما گاه‌نگاری او را بر مبنای ادامه اطلاعات دیودور ادامه می‌دهیم . از منظر مطابقت زمانی، می‌تواند همان دیوکس، قاضی توصیف شده از سوی هرودوت در دوره پیش از شاه شدن باشد. دورانی که دیودور آن را روزگار نبود حکومت شاه‌محور و بر مبنای «الگوی دموکراتیک» خوانده است</p>	<p>(دوران قضاوت دیوکس و وجود فرهنگ گرد هم آمدن در میدان شهر برای تصمیم‌گیری) (Herodotus, I: 96- 98)</p>	---
<p>دئوکیس (Deovk'is) /- دیوکیس (Deioces)، ۵۴ سال</p>	<p>آرتایوس (Ἀρταῖος): آرتایون (Ἀρταῖον)، ۴۰ سال (۶۴۶-۶۸۶ پ.م.) * (Diodorus, II: 32-33) اوزیبوس به او اشاره نکرده، اما از حکومت ۵۴ ساله دیوکس (Deioces) یاد کرده است. Eusebius, Chronicle: 68 از منظر زمانی، احتمالاً همان دیوکس توصیف شده از سوی هرودوت پس از شاه شدن باشد. درگیری با کادوسی- ها (Diodorus, II: 32-33) از مهمترین اقدامات یادشده وی است.</p>	<p>دیوکس (Δηϊόκης) (برابر با دهیوک: -Dahyu- Tavernier,) (ka 163: 2007)، ۵۳ سال (۶۴۷-۷۰۰ پ.م.) ایجاد و ساز و کار درباری و شاهی، و ساخت هگمتانه، مهم‌ترین اقدامات او است. (Herodotus, I: 98- 102)</p>	<p>اشاره اسرحدون به کردارهای تهاجمی «کشتربیتی» یا «کشتربیتو»، شاه «کارکشی» (KUR.kar--kaš-šī-) که یک متحد مادی به نام «مَمیتی‌آرشو» (ma-mi-ti-ar-) (šū) داشت (بنگرید به مباحث نخستین حکومت و حکمران مادی بر پایه نبشته‌های میان‌رودانی) اشاره آشوربانی‌پال به حمله خود به شهرهای زیر فرمان «بیریسختری»، یک فرمانروای شهری و اهل ماد (بنگرید به مباحث پیشین)</p>
<p>پراوَرْتِیس (Pravort'is) /- آفرارتیس (Aphraartis)، ۲۴ سال</p>	<p>آرتونس (Ἀρτύνης) / آرتونن (Ἀρτύνην)، ۲۲ سال (۶۲۴-۶۴۶ پ.م.) * (Diodorus, II: 33) اوزیبوس به او اشاره نکرده، اما از حکومت ۲۲ سال فرأرتس (Phraortes) یاد کرده است. (Eusebius, Chronicle: 68) از منظر زمانی و کرداری، احتمالاً همان فرأرتس وصف شده از سوی هرودوت باشد.</p>	<p>فرأرتس (Φραόρτης)، برابر با فرَوَرْتِیش (Fravartiš)، ۲۲ سال (۶۲۵-۶۴۷ پ.م.) * مطیع ساختن پارس، حمله به آشور و شکست آن، از مهم- ترین اقدامات او است. (Herodotus, I: 102)</p>	---
<p>کواکسارس (K'vaksares) /-</p>	<p>آستی‌باراس (Ἀστιβάρας) / آستی- باران (Ἀστιβάραν)، ۴۰ سال (۵۸۴-۶۲۴ پ.م.) * (Diodorus, II: 34)</p>	<p>کواکسارس (Κυαξάρης)، برابر با اووختسَر (hUvaxštra)،</p>	<p>سقوط آشور و اشاره به نام شاه ماد در لوح مربوطه (بنگرید به Gadd, 1923 در مباحث پیشتر)</p>

کیاکسارس (Cyaxares)، سال ۳۴	اوزیوس به او اشاره نکرده، اما از حکومت ۳۲ ساله کیاکسارس (Cyaxares) یاد کرده است. (Eusebius, <i>Chronicle</i> : 68) حمله سکاها، صلح با سکاها و عقب راندن آنها، از مهمترین وقایع زمان او بوده است. (Diodorus, II: 34) از منظر زمانی و کرداری، احتمالا همان کیاکسارس وصف شده از سوی هرودوت باشد.	۴۰ سال (۵۸۵-۶۲۵ پ.م.) حمله‌ی سکاها، شکست دادن سکاها، حمله به نینوا، حمله به لیدی، و خورشیدگرفتگی معروف به هالیس، از مهمترین وقایع زمان او بوده است. (Herodotus, I: 73, 103-106 & 74)	
آزداهاک (Azhdahak) /- آستیگاس (Astyages)، سال ۲۸	آسپانداس (Ἀσπάδας) / آسپاندان (Ἀσπάδαν)، عدم ارائه تاریخ [بازسازی به صورت: (Diodorus, II: 34) ۵۴۹/۵۵۰-۵۸۴ پ.م.] اوزیوس به او اشاره نکرده، اما از حکومت ۳۸ ساله آشداهاک (Ashdahak) یاد کرده است. (Eusebius, <i>Chronicle</i> : 68) سقوط مادی‌ها به دست کوروش در زمان او به وقوع پیوست. (Diodorus, II: 34 and Eusebius, <i>Chronicle</i> : 68) قطعا برابر با آستیگاس در گزارش هرودوت و ایشتموگو در گزارش نبوتنید است.	آستواگس (Ἀστὺάγης)، احتمالا برابر پارسی آرشتی- و تیگ (Rštivaigah)، سال ۳۵ (۵۴۹-۵۸۵ پ.م.) سقوط حکومت مادی‌ها به دست کوروش در زمان او به وقوع پیوست. (Herodotus, I: 107-130)	ایشتموگو (iš-tu-me-gu) و سقوط حکومت به دست کوروش و انتقال وی به نشان (Weiershäuser & Novotny, 2020: 147)

۷- تحلیل نام‌نامه‌های شاهان ماد و ساختار حکومتی مرتبط با آن‌ها

آن چه از محتوای نام نامه‌های شاهان ماد در منابع غیر میان‌رودانی و تحلیل آن‌ها در کنار داده‌های مستندشده در کتیبه‌های میان‌رودانی به دست می‌آید به شرح زیر است:

۱- نزدیک صورت نام و زمانی میان آرتوکاس (۷۰۸-۷۳۸ پ.م.) در نام نامه‌های اساطیری با «ه/خردوک» (H/Hardukka) یا «زردوکو» (Zardukku) (Luckenbill, 1927: 76 & 104) یا «زاردوکا» (za-ar-du-ka-a) یا «زاردوک» (za-a-rdu-uk-ka)، فرمانروای شهر «خارزی‌انو» (URU. ħa-ar-zi-a- Thureau-Dangin, 1912: 49; Levine, 1972: 42, ii, 62; Zadok, 2002: 116 and nu/i) در کتیبه‌های آشوری (منشور A یا نامه به خدای آشور و استل پیدا شده از نجف‌آباد) که تحت حمله و تاراج سارگن دوم آشوری قرار گرفت (البته زمان حمله چندسالی پیش از سال ۷۰۸ پ.م. و مرتبط با سال ۷۱۴ پ.م. بوده است) (Luckenbill, 1927: 73 & 104 and Frame, 2021: 271, 350 & 444)، نشان می‌دهد که کیستی شخصیت چهارم در نام نامه‌های اساطیری قابلیت انطباق تاریخی پس از زدودن شاخ و برگ‌های داستانی را دارد. شخص مذکور، شاه یک قلمرو بزرگ مادی نبوده و صرفا یک فرمانروای شهری (LÚ.EN.URU) محسوب می‌شده است، اما از هسته ماجرا، او بوده است. روی هم رفته این گونه اختلافات حاصل از اغراق در اساطیر معمول است.

۲- داده‌های برگرفته از دیودور به نقل از کتسیاس (به نقل از بایگانی دربار هخامنشی) و بایگانی اشکانی که از وجود ۸ شاه یاد کرده اند (Diodorus, II: 24-32 و خورنی، ۱۳۸۰: ۷۸)، هیچ تضادی با داده‌های هرودوت (۴ شاه آخر) و آن چه متون میان‌رودانی بیان کرده‌اند، ندارند، بلکه اتفاقاً در راستا و مکمل یکدیگر برشمرده می‌شوند. هرودوت بدون آن که توضیح دهد که چرا و چگونه مردم هگمتانه به این نتیجه رسیدند که رو به ایجاد یک انجمن جهت بحث و گفت‌وگو آورند و سپس با رای گیری، مسیر سیاسی آینده خود را تعیین کنند، به یک‌باره از داستان‌گزی‌نش دیوکس آغاز کرده است (Herodotus, I: 97-98)، در صورتی که پیرو آن چه دیودور به نقل از کتسیاس به نقل از اطلاعات بایگانی دربار هخامنشی نوشته (Diodorus, II: 32)، درک می‌کنیم که چرایی این فرهنگ، در آن مدت زمانی بوده است که دست‌کم در برخی سکونت‌گاه‌های مادی و یا حداقل در شهرهای خارزی‌انو و هگمتانه، حالتی از ساختار دولت-شهری دموکراتیک (انجمن‌محور) برقرار بوده و طول این مدت، از پایان سلطنت آرتوکاس در اساطیر (امکان برابری با زاردوکا در تاریخ) در سال ۷۰۸ پیش از میلاد تا برآمدن دیوکس در هگمتانه (۷۰۰/۶۹۹ پیش از میلاد) و گسترش قلمروی او قابل محاسبه است. به سخن دیگر، در چنین بستری از فرهنگ سیاسی بوده است که سرانجام مردم هگمتانه رو به گزینش دیوکس آورند و نظام پادشاهی دوباره در آن حدود برپا شد.

۳- آن چه در انجمن هگمتانه برگزار شد و همچنین، دوره احتمالاً حکومتی که در آن یک قاضی بر مسند کار بوده است، می‌توانسته است مشابه مصداق‌های متاخرتر، اما با ساختار همسانی چون حکومت موقت نمایندگان و قاضیان در یونان با نام حاکمیت آرخون‌ها (ἄρχων) و نیز حکومت قضات در میان یهودیان در روزگار کلدانی‌ها (مطبق گزارش اوزیبوس در Eusebius, Chronicle: 102-103, 186-189) بوده باشد. افزون بر آن، بازه زمانی این دوره از حکومت در دولت-شهرهای پراکنده مادی، مطابق جدول ۱، منطبق بر فاصله پایان حکومت آرتوکاس در گزارش کتسیاس (۷۰۸ پ.م.) و شاه شدن دیوکس در گزارش هرودوت (۷۰۰ پ.م.) و حدود ۸ سال بوده است. به عبارت دیگر، میان پایان حکومت آرتوکاس بر مبنای اطلاعات آماری اوزیبوس و برآمدن دیوکس، به طرز جالبی یک فاصله ۸ ساله دیده می‌شود که درست هم‌خوان با شرایط گزارش شده پیش از گزینش فرد اخیر به شاهی است و فضای زمانی آن را ایجاد می‌کند.

۴- با توجه به هم‌پوشانی گاه‌نگاری دوران قضاوت دیوکس و شاهی او (پیش از ۷۰۰ تا ۶۴۸ پ.م.) (Herodotus, I: 96-102) و دوران حکومت آریانس (۶۸۶-۷۰۸ پ.م.) و حکومت آرتایوس (۶۴۷-۶۸۷ پ.م.) (Diodorus, II: 32-33) از یک طرف (بنگرید به جدول ۱، ستون‌های هرودوت و کتسیاس) و مطابقت دقیق مدت حکومت، بازه زمانی حکومت و کردارها میان سه شاه آخر مادی (فراآرتس، کیاکسارس و استیاگس) در فهرست هرودوت (Herodotus, I, 102-) و سه تن پایانی (آرتونس، استیباراس و اسپانداس) در فهرست کتسیاس (طبق روایت دیودور) (Diodorus, II: 130) از طرف دیگر (بنگرید به جدول ۱، ستون‌های هرودوت و کتسیاس)، گویا آریانس لقب یا نام حقیقی دیوکس پیش از سلطنت و در دوران قضاوت و الگوی غیر سلطنتی دولت-شهرها بوده و آرتایوس نام یا لقب همین فرد پس از به انتخاب به شاهی از سوی انجمن هگمتانه بوده است که این مساله، عدم تعارض دو گزارش را نشان می‌دهد.

۵- خط سیر این فرهنگ سیاسی و اثرگذاری آن بر ساختار حکومتی یک جمعیت ایرانی تبار دیگر به نام پارسیان نیز دیده می‌شود که مرتبط با پیش از برآمدن امپراطوری هخامنشی است. آنجا که گزنفون، در آداب کوروش یا کوروش‌نامه (Kúrouv παιδεία) گفت‌وگوهای کهن صورت گرفته میان استیاگس (آخرین شاه ماد)، ماندانا دختر او و کوروش نوجوان و نوه شاه یادشده را به روایت قلم و ذهن خود ثبت کرده است، ما شواهدی از تفاوت را میان ساختار حکومتی دربار هگمتانه در روزگار استیاگس و ساختار حکومتی انشان در زمان کمبوجیه یکم می‌بینیم: (گزنفون، کوروش‌نامه، کتاب یکم، فصل دوم: ۱۶)

«مادرش [ماندانا] پرسش کرد: چون آموزگاران تو در آنجا [سرزمین پدر کوروش=انشان] هستند، درس عدالت را چگونه فراخواهی گرفت؟ کوروش پاسخ داد: مادر! من از عدالت به خوبی آگاهم. مادرش گفت: چگونه؟ کوروش پاسخ داد: زیرا آموزگارم چون دید در اجرای عدالت مهارت دارم، قضاوت کار دیگران را به من واگذار می‌کرد، حتی روزی که خوب از عهده

قضاوت بر نیامدم مرا تنبیه کرد. [...] زیرا عدالت آن است که به مقتضای قانون و حق باشد و هر چه از راه حق منحرف شود، ستم و و جبر و بی عدالتی است و قاضی عادل آن است که فتوایش به اعتبار قانون و مطابق حق باشد [...] ماندانا گفت: راست است، اما آنچه در نظر پدر بزرگ عدالت است، دانسته نیست در پارس [انسان] هم عدالت باشد. او [آشتاهاک] سرور مطلق مادی‌ها است، حال آنکه در پارس، برابری در برابر قانون را عدالت می‌نامند. پدرت [کمبوجیه یکم] شخص اول است، ولی آنچه را که کشور [حکومت] اجازه می‌دهد، همان می‌کند و چیزی را که او [کشور=حکومت] می‌دهد، به پدرت می‌رسد و هر چه را که نهی شده است، از آن دوری می‌جوید. او در کارها از قانون پیروی می‌کند و نه از هوا و هوس نفسانی. اگر می‌خواهی که در بازگشت به سرزمین خود [انسان] در زیر ضربه‌های تازیانه هلاک نشوی، از پدر بزرگ ستم‌پیشگی نیاموز و پرهیز کن از آن که برای خود بیش از دیگران سهمی قائل شوی».

سپس گزنفون نوشته که آستیگس مادی‌ها را به «کم داشتن» قناعت داده است، ولی کمبوجیه یکم، خانواده خود و دیگر پارسیان را تنها از «بیش از حد لازم» برخوردار بودن نهی کرده است (گزنفون، کوروش‌نامه، کتاب یکم، فصل دوم: ۱۶). از تحلیل این متن که نگارش آن مرتبط با اواخر سده پنجم و اوایل سده چهارم پیش از میلاد، اما از مفهوم عدالت نزد پارسیان در نیمه اول از سده ششم پیش از میلاد بحث می‌کند، این نکات ارزیابی می‌شوند:

۱- در قلمرو کمبوجیه یکم مجموعه‌ای از قوانین وجود داشته است که قدرت فرمانروا محدود به آن شده بود. در گفتاری از زبان ماندانا به روشنی بیان شده است که فرمانروای پارس، آنچه را که سرزمینشبه او اجازه داده است، انجام می‌دهد و برخلاف این رویه، کرداری را مرتکب نمی‌شود.

۲- رو در رو قرار دادن کمبوجیه یکم، پادشاه پارسیان انشان با آستیگس (که شاهی با قدرت مطلق خوانده شده)، خود به خود بیان‌گر این است که از نظر گزنفون (و دیدگاه‌های مرجع و رایج روزگار او) حکومت فرد نخست در آن دوران، گرچه موروثی بوده، اما باطنی استبدادی و مطلقه نداشته است.

۳- از زبان ماندانا به روشنی بیان شده است که کمبوجیه یکم، قوانین وضع شده در کشور [درباره محل وضع این قوانین؛ بنگرید به ادامه] را اجرا می‌کرده است و به این ترتیب، پیش از ظهور امپراطوری هخامنشی، قانون فرض شدن فرمان شاه در میان پارسیان‌ی که در انشان حکومت می‌کردند و جدا از پارسیان شاخه آریارمن بودند، دیده نمی‌شود.

۴- مطابق با سخنان یکه از زبان مادر کوروش آورده شده است، او به صراحت فرزندش را به الگو گرفتن از ساختار حکومتی کشور کمبوجیه تشویق می‌کند و او را از پیروی از سلطنت مطلقه پدر بزرگ بر حذر می‌دارد، زیرا سرانجام ساختار سیاسی اخیر را چیزی جز هلاکت مستبد نمی‌داند.

در تکمیل چرایی وجود چنین فضایی از فرهنگ سیاسی در جامعه پارسیان انشان که گزنفون آن را بیان کرده و البته برخی بر این باور هستند که اختراع ذهن خود او بوده است، این مطالب مرتبط در دست هستند: (گزنفون، کوروش‌نامه، کتاب یکم، فصل دوم: ۱۱-۷)

«در پارس [انسان] محلی است به نام الئوثر (Ελευθερα ; Ελευτηερα) و در آن محل، کاخ فرمانروا و بناهای حکومتی ساخته شده است. کاسب‌کاران و دست‌فروشان که داد و فریاد می‌کردند، از نمایش و فروش کالاهاشان در این میدان ممنوع بودند [...] این میدان به چهار بخش قسمت می‌شد: بخشی ویژه کودکان بوده و در محوطه دیگر، جوانانی که به بلوغ رسیده بودند، گرد می‌آمدند و در بخش سوم مردان و بالاخره در چهارمین قسمت پیرمردان. به موجب قوانین [...] پیرمردان تنها در روزهایی که آیینی ویژه برگزار می‌شد، حضور می‌یافتند. رؤسای هر یک از قسمت‌ها دوازده نفر بودند، زیرا پارسیان دوازده طایفه‌اند. رؤسای کودکان از میان پیرمردانی برگزیده می‌شدند که شایستگی این را داشتند که در تذهیب آن‌ها بکوشند [...] مریبان جوانان بالغ نیز کسانی بودند که توانمند به هدایت و تربیت آنان باشند و راهنمایان مردان از جمله برگزیدگان بودند که ایشان را به اطاعت از قوانین و دستورات ارشاد می‌کردند. [...] بالاخره پیرمردان نیز از میان خود صالح‌ترین افراد را به عنوان رئیس انتخاب می‌کردند و این اشخاص مراقب بودند که جملگی وظایف و تکالیف

خود را به بهترین روی انجام دهند [...] کودکان به مکتب می‌رفتند تا ادب بیاموزند و رؤسا و مراقبین آنها اکثر اوقات روز مراقب حال آنان بودند [سپس در گزارش گزنفون، از وجود دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرایم کودکان و وصف چگونگی پرورش کودکان و وظایف جوانان بالغ در سامانه آموزشی پارسیان انشان یاد شده]. [در ادامه]: چون دوران بیست و پنج سال سپری شد و به سنی کمی بیش از ۵۰ سال رسیدند [...] این دسته از پیرمردان در جنگ‌های بی‌رون از میهنشان مشارکت ندارند، بلکه در داخل کشور می‌مانند و به رتق و فتق امور ملک یا کارهای شخصی خود اشتغال دارند، حکم اعدام جانیان را صادر می‌کنند و اتخاذ تصمیمات مهم با آنان است [...] گویند تعداد پارسیان، ۱۲۰۰۰۰ نفر است. هیچ فردی از این تعداد، به موجب قانون از منصب و یا حیثیت خود محروم نشده است. کلیه افراد پارسی مجازند کودکان خود را به مدارس عمومی اعزام دارند. باید دانست که اعزام کودکان به مدارس برای کسانی است که احتیاج به کمک کودکان خود در امر معیشت ندارند، ولی کسانی که چنین قدرتی را ندارند، کودکانشان را به مدرسه نمی‌فرستند. کودکانی که این مدارس را طی کرده‌اند، وارد طبقه جوانان می‌شوند. کسانی که تعلیم و تربیت ندیده‌اند، نمی‌توانند وارد جرگه آنان شوند. همچنین کسانی که دوران جوانی را در جرگه این جوانان طی کرده‌اند، می‌توانند وارد دسته مردان کامل شوند و به مناصب و افتخارات عمومی نایل گردند [...] بالاخره کسانی که دوران مردی را بدون ارتکاب تقصیری طی کرده‌اند، وارد جرگه پیرمردان می‌شوند. بدین قرار، کسانی که درون جرگه پیرمردان می‌شوند، آن‌هایی هستند که همه مراتب پیشین را به بهترین شکل طی کرده باشند. این است روشی که پارسیان انتخاب کرده‌اند و با تبعیت از آن است که خود را بهتر می‌سازند.»

آن چه از این متن ارزیابی می‌شود به شرح زیر است:

پیش از تبدیل حکومت پارسیان در انشان به امپراطوری، وجود یک نظام آموزشی عمومی برای فرزندان همه طبقات جامعه آن دیده می‌شود.

سپردن مسئولیت‌های حکومتی و نظامی بر عهده کسانی بود که این نظام آموزشی و سلسله مراتب آن را سپری می‌کردند.

اموری چون تصمیم‌گیری‌های برای اوضاع کشوری، فراهم کردن نیروی نظامی کشور، پرورش کودکان و قضاوت، همگی نه در اختیار شاه و عوامل او بلکه در اختیار منتخبان دسته چهارم (پیرمردان بالغ فراتر از پنجاه سال) بوده است. به عبارت دیگر، مطابق این نوشته‌ها، هر فردی از هر طبقه جامعه که می‌توانست مراحل نظام پرورشی یادشده را سپری کند و ممتاز شود، می‌توانست به مناصب لشگری، قانون‌گذاری (تصمیم‌گیری) و قضاوت برسد و شاه موروثی به همان صورت که در متن پیشین دیده شد، یک مجری تصمیم‌ها بوده است.

از آن جا که پیش‌تر بیان شد که بر پایه آن چه دیودور نوشته است، در اواخر سده هشتم پیش از میلاد، ساختارهایی دموکراتیک (شورایی) در جوامع مادی (دست‌کم دو شهر) وجود داشته است، از این رو، فرض این که این سبک و نگرش حکومتی به جامعه پارسی در یک یا دو سده بعد و قبل از ظهور امپراطوری نیز نشر داده شده و بنابراین توصیفات یادشده، تراوش ذهنی گزنفون نبوده باشند، احتمالی قدرتمند می‌تواند باشد. چنان که بعدها نیز دیدیم که در آن مباحثه سه‌گانه میان اوتان، داریوش و مگابیز که شرح آن را هرودوت بیان کرده است، اوتان ۱۲ سال پیش از برقراری ساختار دموکراتیک در شهر آتن و ۱۳ سال پیش از استقرار نظام جمهوری در شهر رم، نظر به برپایی حکومت جمعی و دوری از فردگرایی داده بود (Herodotus, I: 80) که در این جا نیز، می‌توان ریشه این نگرش را نه ذهن هرودوت، بلکه پیشینه فرهنگ سیاسی مادی و پارسی دانست که به آن‌ها اشاره شد.

پیرو ارزیابی‌های بیان شده برای دوره مادی مرتبط با اواخر سده هشتم پیش از میلاد، این که تالارهای ستون‌دار محوطه‌هایی چون گودین II و نوشیجان تپه که مرتبط با همین سده بوده‌اند، در برهه‌ای از تاریخ دولت-شهرهای مادی، محل همان انجمن‌های تصمیم‌گیری بوده‌اند، موضوعی است که می‌تواند یک پیشنهاد منطبق بر اطلاعات مذکور برشمرده شود.

۸- نتیجه گیری

در مقاله کنونی و بر پایه ارائه یک گاهنگاری هم‌خوان با مستندات تاریخی و محتوای داده‌های مکتوب میان‌رودانی، دوره ای غیرسلطنتی در تاریخ محوطه‌های مادی پیش از برآمدن یک نظام پادشاهی فراگیر را نشان داد و زمان آن را دهه آخر سده هشتم پیش از میلاد ارائه کرد. در این دوره، پس از فروپاشی قدرت شاهان محلی و تقریباً ضعیف سکونتگاه‌ها و شهرهای مادی که ذکر نام برخی از آنها در کتیبه‌های از جمله سارگن دوم شده است، دست کم در برخی و حداقل دو شهر خارزی‌انو و هگمتانه دوره‌ای کوتاه از برقراری نظام‌های حکومتی انجمن محور و شورایی ایجاد شد و سرانجام در دل همین ساختار و در یکی از سکونت‌گاه‌ها که هگمتانه بود، دیوکس به شاهی برگزیده و نظام پیشین برچیده شد. افزون بر این، مولفه‌های این نظام شورایی یک سده بعد در ساختار سیاسی پارسیان حاکم در سرزمین انشان تغییرات بزرگی ایجاد کرد و قوه قانون‌گذاری و قضاوت را از حیطة اختیارات شاه جدا ساخت، اما این ساختار نیز با روی کار آمدن کوروش بزرگ به حالت پیشین پادشاهی تمام اختیار بازگشت. نکته مهم در ارزیابی مستندات این است که آن چه پژوهشگران مرتبط با مباحث مرتبط با فرض دموکراسی آتن، شهر رم و جمهوری رومی و همچنین برخی از حاکمیت‌های قدیم هندی ارائه کرده‌اند، صرفاً بر اساس مستندات مکتوب چون نوشته‌های هرودوت و دیودور یا مشابه‌های آنان با فاصله‌های زمانی قابل توجه نسبت وقایع بوده است و نه شواهد میدانی، همان‌طور که این نوشته‌های هرودوت و مباحث او درباره کلیسیس در کتاب پنجم وی است که اساس وصف اصلاحات مرتبط با دموکراسی آتن را شکل داده و همین منبع ملاک کارهای دانشگاهی برای مبحث مذکور قرار داده شده است. بنابراین توجه به اطلاعات مشابه این نویسندگان درباره دوره ماد، حکومت کمبوجیه یکم و نشست گفتگوی سران هفت‌گانه پارسی درباره ساختارها و اندیشه‌های حکومتی به ذات ایرادی نخواهد داشت و تنها باید منطق شرایط زمانی و فرهنگی حاکم بر ظرف مکانی بحث (جوامع مادی و پارسی سده‌های هشتم تا ششم پیش از میلاد) را سنجید.

منابع

- ایمانپور، محمدتقی. (۱۳۸۲). «مکان جغرافیایی پرسوا، پرسوا، پرسواش و پرسومش»، *مطالعات تاریخی*، دوره ۲، شماره ۱: صص. ۲۹-۵۰.
- ایمانپور، محمدتقی و کیومرث علیزاده. (۱۳۹۱). «ورود پارسی‌ها به انشان: بررسی رابطه پارسی‌ها و ایلامی‌ها پیش از ظهور شاهنشاهی هخامنشیان»، *پژوهش‌های علوم تاریخی*، دوره ۴، شماره ۱: صص. ۲۱-۳۸.
- ایمانپور، محمدتقی و نجم‌الدین گیلانی. (۱۳۸۹). «نقش خاندان‌های کهن در فراز و فرود سلسله‌های ایرانی در دوره ایران باستان». *پژوهش‌های تاریخی*، دوره ۲، شماره ۳: صص. ۴۱-۵۶.
- پاتس، دانیل توماس (ویراستار). (۱۴۰۰). *نگاهی نو به تاریخ ماد*، ترجمه منبر وزیری، سنج: دانشگاه کردستان.
- جلیلیان، شهرام و محمد حیدرزاده. (۱۳۹۶). *تاریخ ماد* به گزارش دانشنامه ایرانیکا، اهواز: دانشگاه چمران اهواز.
- جلیلیان، شهرام، (۱۴۰۰). "بنیاد شهریاری در تاریخ ماد"، *پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی دره دهم*، شماره ۱: صص. ۷۷-۱۰۰.

- خورنی، موسی. (۱۳۸۰). *تاریخ ارمنیان*. ترجمه گارون سارکسیان و ادیک باغداساریان. تهران: مولف.
- دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ. (ترجمه ۱۳۴۵). *تاریخ ماد*، ترجمه کریم کشاورز، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- رحیمی، مصطفی. (۱۳۵۸). *اصول حکومت جمهوری*. تهران: امیرکبیر.
- سری، ابوالقاسم و اصغر محمود آبادی. (۱۳۷۸). *تاریخ فرهنگ و سیاست در ایران باستان*. تهران: مازیار.
- سعیدیان، سعدی. (۱۳۹۷). «جغرافیای تاریخی زاگرس مرکزی در دوره آشور نو: نمری، خمین، کرل، پرسوا و البریه». *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*. شماره ۱۹: صص. ۱۰۵-۱۲۵.
- سعیدیان، سعدی و بهمن فیروزمندی شیره‌جین. (۱۳۹۵). «از کوه سیلخزو تا کوه بیکنی: جغرافیای تاریخی سرزمین ماد در دوره آشور نو»، *مطالعات باستان‌شناسی، پاییز و زمستان، دوره هشتم، شماره ۲: صص. ۷۱-۸۹*.
- سورن‌سن، ژرژ. (۱۳۸۳). *دموکراسی و دموکراتیزه کردن*. ترجمه فرهاد طالع. تهران: سمرقند.
- شارپ، رلف نارمن، (۱۳۸۴). *فرمان‌های شاهنشاهان هخامنشی*، چاپ دوم، تهران: پازینه.
- علی‌یف، اقرار. (۱۳۸۸). *پادشاهی ماد*، ترجمه کامبیز میربهاء، تهران: نشر ققنوس.
- فیروزی، سورنا. (۱۳۹۲). *ریشه‌های دموکراسی و مجلس در ایران باستان*. تهران: فروهر.
- فیروزی، سورنا؛ جوزی، زهره و محمدمین سعادت‌مهر. (۱۴۰۰). «از سگبیت تا هگمتانه؛ شاه‌شهرهای مادی»، *پژوهشنامه فرهنگ و زبان‌های باستانی*، سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان: صص. ۲۴۷-۲۷۲.
- قاسمی، ابوالفضل. (۱۳۵۷). *سیرالیکارشی در ایران*. تهران: ققنوس.
- کاویانی‌پویا، حمید. (۱۳۹۴)، «بررسی مفهوم قلمرو و اهمیت مرز و مرزداری در دوران ماد و هخامنشی»، *جستارهای تاریخی*، دوره ۶، ش ۲. صص. ۴۳-۶۸.
- *کتاب مقدس (عهد عتیق)*. (۱۳۸۸). ترجمه فاضل خان همدانی، ویلیام گرن و هنری مرین. چاپ سوم. تهران: اساطیر.
- گزنفون. (۱۳۸۴). *کوروش‌نامه*، ترجمه رضا مشایخی، چاپ پنجم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ملازاده، کاظم. (۱۳۹۳). *باستان‌شناسی ماد*، تهران: سمت.
- ملازاده، کاظم و معصومه طاهری دهکردی. (۱۳۹۰). «تاریخچه، جایابی و ساختار هگمتانه مادی»، *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، زمستان، شماره ۶: صص. ۵-۱۶.
- ملازاده، کاظم و معصومه طاهری دهکردی. (۱۳۹۲). «مطالعه جغرافیای تاریخی ماد پیش از تشکیل پادشاهی و گسترش آن (۸۳۵-۶۷۲ ق.م.)»، *تاریخ اسلام و ایران*، زمستان، شماره ۲۰: صص. ۱۴۳-۱۶۵.
- ملازاده، کاظم و معصومه طاهری دهکردی. (۱۳۹۴). «مطالعه جغرافیای تاریخی ماد پس از تشکیل پادشاهی و گسترش آن (۶۱۲-۵۵۰ ق.م.)»، *تاریخ اسلام و ایران*، زمستان، شماره ۲۸: صص. ۲۷۳-۳۰۰.

- مهرآبادی، میترا. (۱۳۷۲). *خاندان‌های حکومتگر ایران باستان*. تهران: فتحی.
- ناردو، دان. (۱۳۸۳). *جمهوری روم*. ترجمه سهیل سمی. تهران: ققنوس.

Reference

- Adali, S. F., (2009). *Ummān-manda and ita Significance in the First Millenium B.C*, Doctor of Philosophy, Faculty of Arts, Department of Classics and Ancient History, University of Sydney.
- Adali, S.F. (2011). *The Scourge of God: The Umman-Manda and Its Significance in the First Millennium BC State Archives of Assyria Studies 20*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Agapius, (1909). *Universal History*, Translated by Alexander Vasiliev, available at 2022: https://www.tertullian.org/fathers/agapius_history_02_part2.htm
- Aliev, I., (2009). *Kingdom of Media*, translated by Cambyses Mirbaha, Tehran: Qoqnoos Publishing. [Persian]
- Aratyunyan (Harutyunyan), N. V., (1985). *Toponimika Urartu*, Erevan.
- Aristophanes. *The Acharnians*, available at (2022):
- <http://classics.mit.edu/Aristophanes/acharnians.html>
- Aristophanes. *The Ecclesiazusae*, available at (2022):
- <http://classics.mit.edu/Aristophanes/eccles.html>
- Bagg A. M., (2020). *Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, herausgegeben im Auftrag des Sonderforschungsbereichs 19 von Heinz Gaube und Wolfgang Röllig I/261. Die Orts- und Gewässernamen der neuassyrischen Zeit Teil3: Babylonien, Urartu und die östlichen Gebiete. 7/3-1 & 7/3-2*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Bigland, J. (1811). *A Geographical and Historical View of the World: Exhibiting a Complete Delineation of the Natural and Artificial Features of Each Country*, Vol. 4, Boston: Thomas B. Wait and Co.
- Billerbeck, A., (1898). *Das Sandschak Suleimania und dessen persische Nachbarlandschaften zur Babylonischen und assyrischen Zeit*, Leipzig.
- Bindloss, Joe and Sarina Singh (2007). *India: Lonely planet Guide*. Australia: Lonely Planet.
- Bongard-Levin, G. M. (1986). *A complex study of Ancient India, A Multi Disciplinary Approach*, South Asia Books, Delhi : Ajanta Publications.
- Boucharlat, R. (1998). "À la recherche d'Ecbatane sur Tepe Hegmataneh". *Iranica Antiqua* (33): 173–186.
- Boucharlat, R. (2011). «The Pottery from the Mannean site of Qalaichi». *IA*, 43, 2008, p. 107-125. *Abstracta Iranica. Revue bibliographique pour le domaine irano-aryen*, (Volume 31).
- Brown, S. C. (1979). *Kinship to Kingship*. *Archaeological and Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros*, PhD dissertation, University of Toronto.
- Brown, S. C. (1986). "Media and Secondary State Formation in the Neo-Assyrian Zagros", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 38: pp. 107-119.
- Brown, S. C. (1997). "Ecbatana", in *Iranica*, available at 2022:
- <https://iranicaonline.org/articles/ecbatana>
- de Ste. Croix, G. E. M. (2006). *The Class Struggle in the Ancient Greek World*. New York: Cornell University Press.
- Degen, J., Rollinger, R. (2020). "How Greek the Medes were? Herodotus' medikos logos, Athens and the transformation of empire from symmachia to arche". in: S. Badalkhan, G.

- P. Basello, and M. De Chiara (eds.), *Iranian Studies in Honour of Adriano V. Rossi*. pp. 273–289. Naples: UniorPress.
- Diakonoff, I. M., (translation 1966). *History of Media*, translated by Karim Keshavarz, Tehran: Book Translation and Publishing Company. [Persian]
 - Diakonoff, I. M., (1985). "Media", in: *The Median and Achaemenian periods*, I. Gershevitch (ed.), pp. 36-148. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Diakonoff, I. M., (1991). "ry Mdy: The cities of Medes", in: *Ah, Assyria: studies in Assyrian history and ancient near Eastern historiography presented to Hayim Tadmor*, (eds). M. Cogan and I. Eph'al, pp. 13-20. Jerusalem: The Magnes Press, the Hebrew University.
 - Diakonoff, I. M & S. M. Kashkai, (1979). *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag.
 - Diodorus Siculus (1933). *Library of History, Version of the Loeb Classical Library Edition*. Available at (2022):
 - https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/diodorus_siculus/2a*.html
 - Eusebius, *Chronicle*, English translation version, attalus organization. Available at (2022): <http://www.attalus.org/translate/eusebius4.html#7>
 - Firouzi, Sorena. (2013). *The roots of democracy and parliament in ancient Iran*. Tehran: Faravahar. [Persian]
 - Firouzi, Sorena; Jozi, Zohreh and Muhammad Amin Saadat Mehr. (2022), "From Sagbita to Hagmatana; The Royal Cities of Medes", *Research Journal of Ancient Culture and Languages*, second year, second issue, autumn and winter: pp. 247-272. [Persian]
 - Frame, G. (2021). *Royal Incriptions of Sargon II, King of Assyria (721-705)*, Pennsylvania: Penn State University Press.
 - Fuchs, A. (1994). *Die Inschriften Sargons II. Aus Khorsabad*, Göttingen: Cuvillier verlag.
 - Fuchs, A. (1998). *Die Annalen des Jahres 711 v. Chr. nach Prismenfragmenten aus Ninive und Assur*, Helsinki: Casco Bay Assyriological Institute.
 - Fuch, A., (2000). "Māt Ḥabḥi", in: J. Marzahn and I. H. Neumann (Ed.), *Assyriologica et Semitica, Festschrift für Joachim, Oelsner, Münster*. (AOAT 252), pp. 73-94
 - Fuch, A. (2007). Fuchs, "Mesopotamien und angrenzende Gebiete 745-711 v. Chr.", in: *Historischer Atlas der antiken Welt, (DNP Supplemente Band 3)*. A.-M. Wittke I. E. Olshausen and R. Szydlak (Eds.). pp. 50-51. Stuttgart: J.B. Metzler.
 - Fuchs, A. (2011). "Das Osttigrisgebiet von Agum II. bis zu Darius I. (ca. 1500 bis 500 v. Chr.)". In "P.A. Miglus, S. Mühl (eds.), *Between the Cultures: The Central Tigris Region from the 3rd to the 1st Millennium BC Heidelberg Studien zum Alten Orient 14*. Heidelberg: Heidelberg Orientverlag, pp. 29–320.
 - Fuchs, A., (2017). "Die Kassiten, das mittelbabylonische Reich und der Zagros", in: *Karduniaš. Babylonia under the Kassites*. A. Bartelmus & K. Sternitzke (Eds.). pp. 123-165. Boston-Berlin: De Gruyter.
 - Gadd, C. J. (1923). *The Fall of Nineveh, The newly discovered Babylonian chronicle, No. 21,901, in the British museum*. London: Oxford University Press.
 - Galter, H. D., (2014). "Sargon II. und die Eroberung der Welt", in: H. Neumann; R. Dittmann and S. Paulus (Ed.), *Krieg und Frieden im Alten Vorderasien CRRAI 52*, Münster (AOAT401). pp. 329-344.
 - Genito, B. (1986). "The Medes A Reassessment of the Archaeological Evidence". *East and West*, 36(1/3): 11-81.
 - Ghasemi, A.,. (1979), *The course of oligarchy in Iran*. Tehran: Phoenix. [Persian]

- Gopnik, H. (2003). "The Ceramics from Godin II in the Late 7th to Early 5th Centuries BC". In: *Continuity of Empire: Assyria, Media, Persia (?)*, G. Lanfranchi, M. Roaf and R. Rollinger (eds.), (pp. 249-267). Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Gopnik, H. (2011). "The Median citadel of Godin Period II". In: H. Gopnik, M.S. Rothman (eds.), *On the High Road: The History of Godin Terpe, Iran*. pp. 285–364. Costa Mesa: Mazda Publishers,
- Gopnik, H. (2017). "The Median Confederacy". In: *King of the Seven Climes, A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE)*, Ancient Iran Series, Vol. IV (pp. 39-62). UCI, Jordan Center for Persian Studies, Brill.
- Grayson, K. A. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC, II (858-745 BC)*, Toronto: University of Toronto Press.
- Gufler, B. (2016). "Deiokes, Ekbatana und das Land der Meder". *Kaskal* (13): 185–207.
- Hannon, N., (1986). *Studies in the Historie Geography of Northern Iraq Dming the Middle and Neo-Assyrian Periods*, PhD dissertation, University of Toronto.,
- Henkelman, W.F.M. (2003). "Persians, Medes and Elamites: acculturation in the Neo-Elamite period". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?) : Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 181–231. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Herodotus, (1920). *Histories*. English translation by Alfred Denis Godley. 4 vol. The Loeb Classical Library. London. Available Vol.1 (Jan. 2nd, 2022) at:
- <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0126>
- Herzfeld. E. M., (1938). "Bronzener 'Freibrief' eines Königs von Abdadana", *AMI* (9): 159-177.
- Herzfeld, E. M., (1968). *The Persian Empire: Studies in geography and ethnography of the ancient Near East*. Wiesbaden: Steiner Verlag.
- Hoiberg, D. and I. Ramchandani (2000). *Students' Britannica India, Volumes 1-5*. Bombay: Popular Prakashan.
- Horowitz, W., (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Imanpour, M. T. and N. Gilani. (2010). "The role of ancient dynasties in the rise and fall of Iranian dynasties in ancient Iran". *Historical research*. 2 (3): 41-56. [Persian]
- Imanpour, M. T., (2004). "Geographical location of Parsua, Parsuaš and Parsumáš", *Historical Studies*, 2 (1): 29-50. [Persian]
- Imanpour, M. T. and K. Alizadeh. (2011). "The arrival of the Persians in Anshan: a study of the relationship between the Persians and the Elamites before the emergence of the Achaemenid Empire", *Researches of Historical Sciences*, Volume 4 (1): 21-38. [Persian]
- Jalilian, S. and M. Heydarzadeh. (2016). *History of Media according to Encyclopaedia Iranica*, Ahvaz: Chamran University of Ahvaz. [Persian]
- Jalilian, S., (2021). "Kingship Foundation in Median History". *Social and Economic History Research Journal* 10 (1): 77-100. [Persian]
- Jursa, M. (2003). "Observations on the problem of the Median "Empire" on the basis of Babylonian sources". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?) : Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/ Monographs 5*. pp. 169–179. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Kavianipur, H., (2014). "Investigation of the concept of territory and the importance of borders and boundary management in the Median and Achaemenid eras", *Historical Studies*, 6 (2): 43-68. [Persian]
- Kent, R. G. (1950). *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven: American Oriental Society.

- Kienast, B. (1999). "The so-called 'Median Empire'". *Bulletin of the Canadian Society for Mesopotamian Studies* (34): 59–67.
- Kulke, H and D. Rothermund (2004). *A history of India*. London & New York: Routledge
- Lanfranchi, G. B., (1990). *I Cimмери. Emergenza dell'elites military iraniche nel Vicino Oriente (VIII-VII sec. a. C.)*, Padua.
- Lanfranchi, G. B. (1995). "Assyrian geography and Assyrian letters: the location of *Ḫubuškia* again", in *Neo-Assyrian geography*, ed. M. Liverani, Rome: Università di Roma, pp. 127-137.
- Lanfranchi, G. B., (2003). "The Assyrian expansion in the Zagros and the local ruling elites", in: G. B. Lanfranchi, I. M. Roaf & I. R. Rollinger (Ed.), *Continuity of Empire(?) Assyria, Media, Persia*, pp.79-118. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Lanfranchi, G.B. (2021). "Training for Empire: the Assyrian Pressure on Western Iran (IXth–VIIth cent. BC)". In: T. Daryae and R. Rollinger (eds.), *Iran from the beginnings to the Achaemenid-Persian empire (Proceedings of the First and Second Payravi Conference on Ancient Iranian History)*. *Classica et Orientalia*, Wiesbaden: Harrasowitz, in press.
- Lanfranchi, G.B., Roaf, M. and R. Rollinger, (eds.) (2003). *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Larsen, J. A. O. (1973). "Demokratia". *Classical Philology* 68 (1): 45-46.
- Leichty, E. (2011). *The Royal Inscription of Essarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Levine, L. D. (1972). *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, Toronto: Royal Ontario Museum.
- Levine, L. D., (1973). "Geographical studies in the Neo-Assyrian Zagros I", *Iran* (11): 1-27.
- Levine, L. D., (1974). "Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros-II". *Iran*. Vol. 12: pp. 99-124.
- Levine, L. D. (1977). "East-west trade in the late iron age: A view from the Zagros", in *Mountains and Lowlands: Essay in Archaeology of Greater Mesopotamia*, Malibu: Undena Publications, pp. 135-151.
- Liverani, M., (1992). *Studies on the Annals of Ashurnasirpal II. 2: Topographical Analysis*, Rom.
- Liverani, M. (1995). "The Medes at Esarhaddon's court", *Journal of cuneiform studies*, 47(1): 57-62.
- Liverani, M. (2003). "The rise and fall of media". In" G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 1–12. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Luckenbill, D. D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol. 1*, Chicago: University of Chicago press.
- Luckenbill, D. D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol. 2*, Chicago: University of Chicago press.
- Maniori, F., (2014). *Le campagne babilonesi ed orientali di Sargon II d' Assyria*, Rom.
- Matthew, W. (2017). *Ctesias' Persica in Its Near Eastern Context*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Medvedskaya, I. N. (1999). "Media and its Neighbours I: The Localization of Ellipi", *Iranica antiqua* (34): 53-70.
- Medveskaya, I. N., (2000). "Zamua, Inner Zamua and Mazamua", in: R. Dittmann, B. Hrouda, U. Löw, P. Matthiae, R. Mayer-Opificius and S. Thürwächter (Ed.), *Variatio*

- delectat: Iran und der Westen. Gedenkschrift für Peter Calmeyer, Münster, pp. 429-445. (AOAT 272),*
- Medvedskaya, I. N. (2002). "Were the Assyrians at Ecbatana?", *The International Journal of Kurdish Studies* 16 (1-2): 45-57.
 - Mehrabadi, M.. (1994). *The ruling families of ancient Iran. Tehran: Fathi. [Persian]*
 - Meier, M., Patzek, B., Walter, U., and Wiesehöfer, J. (eds.) (2004). "Deiokes, König der Mede: Eine Herodot-Episode in ihren Kontexten", *Oriens et Occidens* 7. Stuttgart: Steiner Verlag.
 - Millard, A.R. (1994). *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 B.C, Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.*
 - Minorsky, V. (1957). "Mongol place-names in Mukri Kurdistan". *BSOAS. No. 19: 77-81.*
 - Molazadeh, K., (2013). *Archeology of Media, Tehran: Samt. [Persian]*
 - Molazadeh, K. and M. Taheri Dehkordi. (2011). "History, Placement and Material Hegemonic Structure", *Iranian Islamic City Studies, Winter, (6): 5-16. [Persian]*
 - Molazadeh, K. and M. Taheri Dehkordi. (2012). "Study of the historical geography of Media before the formation of the kingdom and its expansion (835-672 BC)", *History of Islam and Iran, Winter, (20): 143-165. [Persian]*
 - Molazadeh, K. and M. Taheri Dehkordi. (2014). "Study of the historical geography of Media after the formation of the kingdom and its expansion (612-550 BC)", *Islam and Iran, Winter, (28): 273-300. [Persian]*
 - Muscarella, O. W., (1986). "The location of Ulḫu and Uiše in Sargon II's eighth campaign, 714 B.C.:", *Journal of Field Archaeology* (13): 465-475.
 - Nardo, D., (2004). *Roman Republic Translated by Sohail Sami. Tehran: Phoenix. [Persian]*
 - Novotny, J.; & Jeffers, J. (2018). *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668–631 BC), Aššur-etel-ilāni (630–627 BC), and Šîn-šarra-iškun (626–612 BC), Kings of Assyria, Part 1, Winona Lake: Eisenbrauns.*
 - Panaino, A. (2003). "Herodotus I, 96-101: Deioces' conquest of power and the foundation of sacred royalty". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/ Monographs* 5. pp. 327–338. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
 - Parpola, S. (1970). *Neo-Assyrian Toponyms, Kevelaer: Butzon & Bercker GmbH.*
 - Parpola, S. & Porter, M. (2001). *The Helsinki atlas of the Near East in the Neo-Assyrian period. London: Casco Bay Assyriological Institute.*
 - Photius' Excerpt of Ctesias' Persica, Translated by J.H. Freese. Available at (2022): <https://www.livius.org/sources/content/ctesias-overview-of-the-works/photius-excerpt-of-ctesias-persica/>
 - Pongratz-Leisten, B., (1997). "Toponyme als Ausblick assyrischen Herrschaftsanspruchs", in: *Ana sadl Labnāni lū allik. Beiträge zu alt-orientalischen und mittelmeerischen Kulturen. B. Pongratz-Leisten; I. H. Kühne and I. P. Xella (Eds.). Festschrift für Wolfgang Röllig, Kevelaer/Neukirchen-Vluyn, pp. 325-343 (AOAT 247).*
 - Postgate, J. N., (1984). "The Historical Geography of the Hamrin Basin", *Sumer* (40): 149-159.
 - Potts, Daniel Thomas (editor). (2021). *A New Look at the History of Media, translated by Minbar Vaziri, Sanandaj: University of Kurdistan. [Persian]*
 - Radner, K., (2003a). "2003 A Median Sanctuary at Bit-Ištar", In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf & R. Rollinger (ed.), *Continuity of Empire: Assyria, Media, Persia. History of the Ancient Near East Monographs* 5. pp. 119-130. Padova : Sargon Editrice e Libreria.

- Radner, K. (2003b). "An Assyrian view on the Medes. In G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 37–64. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Radner, K., (2013). "Assyria and the Medes", In: D. T. Potts (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*. pp. 442-456. Oxford.
- Radner K., (2016). "The Peshdar Plain in the Neo-Assyrian period: The border march of the Palace Herald", in: K. Radner, J. Kreppner and A. Squiteri (Ed.), *Exploring the Neo Assyrian Frontier with Western Iran. The 2015 Season at Gird-i Bazar and Qalat-i Dinka*, pp. 17-22. Gladbeck.
- Radner, K., (2017). "A Neo-Assyrian legal document from Tell Sitak", in: Y. Heffron, A. Stone and M. Worthington (Ed.), *At the Dawn of History: Ancient Near Eastern Studies in Honour of J. N. Postgate*. pp. 423-430. Winona Lake.
- Rahimi, M., (1980). *Principles of republican government*. Tehran: Amir Kabir. [Persian]
- Reade, J. E., (1976). "Reade, Sargon's campaigns of 720, 716 and 715 B.C.: Evidence from the sculptures", *JNES* (35): 95-104.
- Reade, J. E., (1978). "Kassite and Iranians in Iran", *Iran* (16): 137-143.
- Reade, J. E., (1979). "Hasanlu, Gilzanu and related considerations", *Archäologische Mitteilungen aus Iran Berlin* (12): 175-181.
- Reade, J. E., (1995). "Iran in the Neo Assyrian period", in: *The Medes at Esarhaddon's court*, M. Liverani, pp. 31-42. *Journal of cuneiform studies*, 47(1).
- RIA (*Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 3; 4; 7; 8; 9; 11; 14 & 15). Leipzig & Berlin.
- Roaf, M. (2003). "The Median dark age". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East / Monographs 5*. pp. 13–22. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Robinson, E. W., (1997). *The First Democracies: Early Popular Government Outside Athens*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Rollinger, R. (2003a). *The Western expansion of the Median "Empire": a re-examination*. In G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 289–320. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Rollinger, R. (2003b). *Kerkenes Dag and the Median "Empire"*. In G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 321–326. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Rollinger, R. (2005). "Das Phantom des Medischen 'Großreiches' und die Behistun-Inschrift". In: E. Dabrowa (ed.), *Ancient Iran and its Neighbours: Studies in Honour of Prof. Józef Wolski on Occasion of his 95th Birthday Electrum 10*. pp. 11–29. Kraków: Jagiellonian University Press.
- Rollinger, R. (2009). "The Median "Empire", the end of Urartu and Cyrus' the Great campaign in 547 BC (Nabonidus chronicle II 16)". *Ancient West & East* (7): 49–63.
- Rollinger, R. (2010). "Das medische Königtum und die medische Suprematie im sechsten Jahrhundert v. Chr.". In: G.B. Lanfranchi, R. Rollinger (eds.), *Concepts of Kingship in Antiquity: Proceedings of the European Science Foundation Preparatory Workshop Held in Padova, November 28th – December 1st, 2007 History of the Ancient Near East/Monographs 10*. pp. 63–85. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Rollinger, R. (2011). "Ktesias' Medischer Logos". In: J. Wiesehöfer, R. Rollinger, and G.B. Lanfranchi (eds.), *Die Welt des Ktesias – Ktesias' World, Classica et Orientalia 1*. Pp. 313–350. Wiesbaden: Harrassowitz.

- Rollinger, R. (2020). "The Medes of the 7th and 6th c. BCE: a short-term empire or rather a short termed confederacy?". In: R. Rollinger, J. Degen, and M. Gehler, (eds.), *Short-termed empires in world history Universal- und kulturhistorische Studien/ Studies in Universal and Cultural History*. pp. 187–211. New York: Springer.
- Rollinger, R., (2021). "The Median Dilemma". In: B. Jacobs and R. Rollinger (eds.), *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, 2 volumes (Blackwell Companions to the Ancient World), p. 337-350. Malden: John Wiley & Sons.
- Romila, T., (2002). *Early India: From the Origins to AD 1300*. Berkeley: University of California Press.
- Rossi, A.V. (2010). "Elusive identities in pre-Achaemenid Iran: the Medes and the Median language". In: C.G. Cereti (ed.), *Iranian Identity in the Course of History Serie Orientale Roma 105, Orientalia Romana 9*. pp. 289–330. Rome: Istituto Italiano Per L’Africa E L’Oriente.
- Rossi, A.V. (2017). "...How Median the Medes were? État d’une question longuement débattue". In: W.F.M. Henkelman and C. Redard (eds.), *Persian Religion in the Achaemenid Period – La religion perse à l’époque achéménide. CleO 16*. pp. 462–496. Wiesbaden.
- Russell, H. F., (1984). "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the historical geography of eastern Anatolia according to the Assyrian sources", *AS (34)*: 171-201.
- Saidian, S. and B. Firouzmandi Shirejin. (2015). "From Mount Silḫazu to Mount Bikni: Historical Geography of the Median Land in the Neo-Assyrian Period", *Archaeological Studies, Autumn and Winter*, 8 (2): pp. 71-89. [Persian]
- Saidian, S., (2017). "Historical Geography of Central Zagros in the Neo-Assyrian Period: Namri, Ḥamban, Karalla, Parsua and Allabria". *Archaeological researches of Iran*. (19):105-125. [Persian]
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1988). "Was there ever a Median Empire?" In: A. Kuhrt, H. Sancisi-Weerdenburg (eds.), *Method and Theory: Proceedings of the London 1985 Achaemenid History Workshop Achaemenid History 3*. pp. 197–212. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1995). "Medes and Persians in early states?" In: M.A. van Bakel, J.G. Oosten (eds.), *The Dynamics of the Early State Paradigm*. pp. 87–104. Utrecht: ISOR.
- Sorensen, Georges. (2005). *Democracy and democratization*. Translated by Farhad Taale. Tehran: Samarkand. [Persian]
- Schmitt, R. (2003). "Die Sprache der Meder – eine große Unbekannte". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 23–36. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Seri, A. and A. Mahmoodabadi. (2000). *History of culture and politics in ancient Iran*. Tehran: Maziar. [Persian]
- Sharma, J. P., (1968). *Republic in Ancient India (c. 1500- B.C.-500 B.C.)*, Leiden: Brill.
- Sharp, Ralph Norman, (2005). *Decrees of Achaemenid emperors, second edition*, Tehran: Pazineh. [Persian]
- Sarkar, K., (1920). "The Ganas or Republics in Ancient India", *The Modern Review*, March: 263-267.
- Starr, I. (1990). *Queries to the Sungod, Divination and politics in Sargonid Assyria*, Helsinki: Helsinki University Press.
- Streck, K. M., (1898). "Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan und Westpersien nach den babylonisch-assyrischen Keilschriften", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie (13)*: 57-110.

- Streck, K. M., (1899). "Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan und Westpersien nach den babylonisch-assyrischen Keilschriften", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* (14): 103-172.
- Streck, K. M., (1900). "Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan und Westpersien nach den babylonisch-assyrischen Keilschriften", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* (15): 257-382.
- Steele, Laura D.. "Urartu and the Medikos logos of Herodotus". *American Journal of Ancient History (New Series 2.2, 2003 [2007])*: 2.2, T. Corey Brennan (Ed.), pp. 5-16. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press.
- Stronach (2003); "Independent Media: Archaeological notes from the home land", in: G. B. Lanfranchi, I. M. Roaf & I. R. Rollinger (Ed.), *Continuity of Empire(?) Assyria, Media, Persia*, pp. 233-248. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- TAVO, *Tübingen Atlas des Vorderen Orients*.
- Tadmor, H.; Yamada, S. (2011). *The Royal Incriptions of Tiglat-Pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726- 722 BC)*, Vol. 1, Winona Lake: Eisenbrauns.
- Thakur D. and J. Itihas (Hindi) (1992). *Maharaja Suraj Mal Smarak Shiksha Sansthan, Delhi, 2nd edition*.
- Tavernier, J. (2007). *Iranica in the Achaemenid Period (ca. 550-330 B.C.)*, Leuven: Peeters Publishers & Department of Oriental Studies.
- *The Holy Book (Old Testament)*. (2010). Translated by Fazel Khan Hamdani, William Gren and Henry Merin. Third edition. Tehran: Asatir. [Persian]
- Thureau-Dangin, F. (1912). *Une relation de la huitième campagne de Sargon*, Paris: Musée du Louvre.
- Tourovets, A., (2015). "The Assyrian itineraries in the Zagros during the reign of Sargon II (6th and 8th campaigns) and the question about the correlation between toponymy and geography", *Iranian Journal of Archaeological Studies* (5): 21-32.
- Tuplin, C., (2004). "Medes in Media, Mesopotamia, and Anatolia: Empire, Hegemony, Domination or Illusion?", in: *Ancient West & East* 3 (2). pp. 223–251, G.R. Tsatskheladze (ed.), Brill.
- Vera Chamaza, G. W. (1994). "Der VIII, Feklzug Sargon II, Eine Untersuchung zu politik und historischer Geographie des späten 8. Jhs, v. Chr. 1", *AMI FT* (27): 91-118.
- Waters, M. (2005). "Media and its discontents. *Journal of the American Oriental Society*", 125 (4): 517–533.
- Weiershäuser, F.; & Novotny, J. (2020). *The Royal Inscriptions of Amēl-Marduk (561–560 BC), Neriglissar (559–556 BC), and Nabonidus (555–539 BC), Kings of Babylon*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Wiesehöfer, J. (2003). "The Medes and the idea of the succession of empires in antiquity". In: G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia History of the Ancient Near East/Monographs 5*. pp. 391–396. Padova: Sargon Editrice e Libreria.
- Wiesehöfer, J., Rollinger, R. and Lanfranchi, G.B. (2011) (eds.). *Die Welt des Ktesias – Ctesias' World, Classica et Orientalia 1*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Xenophon, (2005). *Cyropaedia*, translated by Reza Meshakhi, fifth edition, Tehran: Scientific and Cultural.
- Young, T. C. (1988). "The early history of the Medes and the Persians and the Achaemenid Empire to the death of Cambyses", in: *The Cambridge Ancient History*, J. Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis and M. Ostwald (eds.). pp. 139-164. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zadok, R. (2002). *The Ethno-linguistic Character of Northwestern Iran and Kurdistan in the Neo-Assyrian Period*. Tel Aviv: Archaeological Center Publications.

- Zawadzki S., (2011–2012). "Umman-manda Revisited", *State Archives of Assyria Bulletin*, Vol. XIX: 267- 278.
- Zimansky, P. (1990). "Urartian Geography and Sargon's Eighth Campaign". *JNES*, 49 (1): 1-21.
- Zournatzi, Antigoni. (2013). "The median logos of herodotus and the persians' legitimate rule of Asia". *Iranica Antiqua* (48): 221-252.
-